

Shahid Bahonar
University of Kerman

Iranian Society for
the Promotion of Persian Language
and Literature

A Comparative Analysis of the Poetry of Wendell Berry and Sohrab Sepehri from the Perspective of Ecocriticism and Environmental Aesthetics

Firooz Fazeli¹ | Shohreh Shabahang²

1. Corresponding author, Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, University of Guilan, Rasht, Iran. E-mail: drfiroozfazeli@guilan.ac.ir
2. Ph.D. Candidate, Department of Persian Language and Literature, University of Guilan, Rasht, Iran. E-mail: shohre_shabahang@yahoo.com

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 26 May 2025

Received in revised form: 14
August 2025

Accepted: 27 August 2025

Published online: 16
September 2025

Ecocriticism is an approach in literary criticism that studies the relationship between humans and nature in literary texts. One of the subfields of this critical approach is comparative ecocriticism, which examines two poets or writers from an eco-critical perspective. Wendell Berry, a contemporary American poet, writer, and environmental activist, is a nature-oriented poet whose poetry prominently features nature and its manifestations. Reading his poems immediately draws the reader's mind toward the poems of Sohrab Sepehri. In this paper, we intend to explore the poetry of Sepehri and Berry using a comparative eco-critical approach by outlining the commonalities between eco-criticism and Romanticism. We will analyze their shared concerns in confronting the modern world, its problems, and crises, and highlight their intellectual differences in this confrontation. Such research necessitates employing environmental aesthetics as our framework. This study revealed that both Berry and Sepehri, with a nature-centered approach influenced by Romantic traditions, utilize nature as a platform for representing ethical, aesthetic, and critical values. By praising simplicity, negating urban life, and emphasizing a return to the authentic ecosystem, they re-examine the relationship between humans and nature. However, their differences emerge in their intellectual origins, their approach to modernity, and the intensity of their critique of human interventions in nature.

Key Words:

Eco-criticism,
environmental aesthetics,
Romanticism,
Wendell Berry,
Sohrab Sepehri

*Cite this article: Fazeli, F., & Shabahang, Sh. (2025). A Comparative analysis of the Poetry of Wendell Berry and Sohrab Sepehri from the perspective of ecocriticism and environmental aesthetics. *Journal of Comparative Literature*, 17 (32), 151-175. <http://doi.org/10.22103/jcl.2025.25283.3845>

© The Author(s).

<http://doi.org/10.22103/jcl.2025.25283.3845>

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman. DOI:

Abstract

1. Introduction

Ecocriticism, or ecological literary criticism, is a modern and increasingly significant approach that examines the relationship between literature and the physical environment. Its goal is to deepen our understanding of how humans relate to nature and, ultimately, to encourage more sustainable environmental awareness. Cheryl Glotfelty and Harold Fromm define ecocriticism as the study of the relationship between literature and the physical environment, much like feminist criticism focuses on gender or Marxist criticism on class and production.

The term “ecology,” introduced into English in 1873, underpins ecocriticism, which emerged in the late 20th century as a response from the humanities to the environmental movements of the 1960s and 1970s. By the early 21st century, it had expanded to include philosophy of the environment, environmental history, and studies of space and landscape.

Art and literature are inevitably shaped by their environment. Thus, understanding the ecological and geographical context—such as local flora, fauna, and climate—is essential in literary analysis. Ecocriticism highlights the interconnectedness of nature, culture, and human creativity, stressing literature’s role in reflecting and influencing ecological consciousness.

Ecocriticism also aligns with Romanticism, as both share a deep emotional appreciation for nature and a critique of industrialization and modernity. In the U.S., it developed in the late 1980s through scholars like Glotfelty and Fromm, with roots in 19th-century American Transcendentalism. In Britain, “Green Studies” drew inspiration from Romanticism of the 1790s. Romantic poets such as Wordsworth and Coleridge were the first to bring nature into modern poetry, shifting focus from aristocratic themes to the natural world and everyday life. Their rejection of industrialism and return to nature laid the intellectual and emotional groundwork for contemporary ecocritical thought.

2. methodology

This study employs a comparative ecocritical approach to examine the poetry of Wendell Berry and Sohrab Sepehri, focusing on their shared and differing perspectives on nature. Both poets are considered intellectual heirs of Romanticism, viewing nature not merely as a descriptive subject but as a living, spiritual presence. The research emphasizes that simply using natural imagery does not make a poet ecological; rather, it is the depth of connection and empathy with nature that defines ecological poetry.

Drawing on mythological and philosophical views of human–nature unity, the study explores how both Berry and Sepehri reject the anthropocentric notion of human superiority, instead portraying humanity as an inseparable part of the natural world. The analysis concentrates on two of Berry’s poetry collections—*Selected Poems of Wendell Berry* and *Given*—and selected poems of Sepehri, to identify how both poets express themes such as unity with nature, personification of natural elements, nostalgia, and Romantic idealism.

The research seeks to answer two main questions:

1. What role do nature and natural elements play in the poetry of Wendell Berry and Sohrab Sepehri?
2. What similarities and differences exist in their use and representation of nature’s imagery?

3. Discussion:

3-1. Wendell Berry

Wendell Berry (b. 1934, Henry County, Kentucky) is an American poet, novelist, essayist, farmer, and environmental activist whose literary and agrarian philosophy bridges art, ethics,

and ecology. Having left an academic life in New York to return to farming in his native Kentucky, Berry developed an enduring commitment to rural life and sustainable agriculture. His writings—over fifty volumes of poetry, fiction, and essays—celebrate the sanctity of land, the interdependence of communities, and the spiritual dimension of work and stewardship.

Berry's worldview is deeply rooted in respect for the earth and in resistance to industrial modernity. In works such as *The Unsettling of America: Culture and Agriculture* (1977), he critiques mechanized farming and corporate exploitation, arguing that the alienation of people from the soil parallels moral and social decay. For Berry, small-scale agriculture sustains not only ecological balance but also human happiness and cultural integrity. His moral ecology insists on a harmony between the natural and the human order, a conviction that "the order of society imposes an ecological question on our personal conduct: what effect do our actions have upon our neighbors and the place where we live?"

In his poetry, such as "The Peace of Wild Things," Berry portrays nature as a sanctuary where humans can recover serenity from modern anxiety. His "Mad Farmer" poems advocate for simplicity, humility, and rebellion against consumerist logic, envisioning an alternative ethic founded on gratitude, hard work, and community. Berry's aesthetic is therefore both environmental and ethical: beauty resides in the cycles of growth and decay, and moral restoration begins with ecological awareness.

3-2. Sohrab Sepehri

Sohrab Sepehri (1928–1980), the Iranian poet-painter, likewise embodies a profound ecological sensibility. Born in Kashan, Sepehri's poetic evolution—from *Death of Color* to *The Green Space* and *We Are Nothing, We Are the Gaze*—reflects a gradual departure from classical poetics toward a meditative modernism grounded in Eastern mysticism and environmental consciousness.

Nature in Sepehri's poetry is not a mere backdrop but a living presence that mediates spiritual revelation. His landscapes are sanctified spaces where divinity and simplicity merge: "I say my prayers when the wind calls to prayer from the minaret of a cypress." His verses transform natural elements—trees, water, stones—into moral and metaphysical symbols that guide humanity toward purity and self-knowledge. Sepehri's ecological poetics also serve as a critique of urban alienation; by celebrating rural innocence and the moral beauty of coexistence with nature, he implicitly challenges modern materialism.

Critics have described Sepehri as a poet of visual and spiritual ecology: his art translates natural perception into an ethics of compassion. Through animistic imagery, he restores agency to non-human beings, asserting that the human, vegetal, and cosmic realms are interrelated. In this vision, nature is both teacher and mirror, the measure of human authenticity.

3-3. Environmental Aesthetics

Both poets converge within the theoretical framework of **environmental aesthetics**, which fuses beauty, ethics, and ecology. This discipline redefines aesthetic experience not as the contemplation of autonomous art objects but as a mode of perception embedded in natural and cultural environments. Following the Romantic lineage—from Wordsworth's reverence for organic unity to contemporary eco-criticism—environmental aesthetics views the natural world as the highest realization of beauty and moral order.

Philosophically, this approach resists the instrumentalization of nature. The beauty of a tree, a river, or decaying leaves is not subordinate to human pleasure or profit but reveals a self-sufficient value. As Berry and Sepehri both suggest, harmony with nature entails moral restraint and humility: an acknowledgment that human life depends upon, and is accountable to, the larger ecological whole.

3-4. A Study of Selected Poems by Wendell Berry and Sohrab Sepehri

In Berry's *The Peace of Wild Things*, the poet escapes human despair by surrendering to "the peace of wild things / who do not tax their lives with forethought of grief." Similarly, Sepehri's *The Sound of the Water's Footsteps* envisions prayer and spiritual freedom within the rhythms of wind, grass, and water. Both poets replace institutional religion with a sacred naturalism that restores equilibrium between body, spirit, and earth.

In *Manifesto: The Mad Farmer Liberation Front*, Berry explicitly denounces consumerism, urging his readers to "praise ignorance, for what man has not encountered he has not destroyed," and to plant redwoods—symbols of long-term, intergenerational responsibility. His faith in "two inches of humus that will build under the trees every thousand years" mirrors Sepehri's patient reverence for natural continuity and cyclical renewal.

3-5. The Difference Between Sepehri and Berry's Perspectives

Wendell Berry and Sohrab Sepehri both link poetry to nature, yet their approaches diverge sharply. Berry sees humanity as morally responsible for the land—urging care, cultivation, and sustainability. His nature is a living project to be protected for future generations. He faces modernity's crises actively, emphasizing ethical engagement and ecological stewardship, where beauty arises from human responsibility and labor.

Sepehri, by contrast, experiences unity with nature mystically and intuitively. For him, nature is a spiritual homeland offering purity and simplicity, free from the corruption of modern life. Beauty is inherent in nature itself, needing only to be perceived, not created.

While Berry's poems, such as "The Apple Tree" and "The Mad Farmer Liberation Front," reflect active moral participation in nature's cycle, Sepehri's works express oneness and inner peace within it. Berry's vision remains ethically grounded and future-oriented, whereas Sepehri's is romantic, contemplative, and transcendental, reaching the harmony Berry can only seek.

4- Conclusion

Both Wendell Berry and Sohrab Sepehri are nature-oriented poets influenced by Romanticism, whose works can be analyzed through the lens of ecocriticism. In their poetry, nature is not merely an aesthetic background but a living, conscious, and sacred presence—a teacher to live with, learn from, and respect. While both celebrate simplicity, harmony, and spiritual return to nature, Berry adopts a more realistic and moral stance, warning against environmental destruction and urging responsibility, whereas Sepehri, rooted in Eastern mysticism, envisions an inner serenity born of unity with existence. Ultimately, both poets resist humanity's alienation from nature in the modern age—one through contemplative gentleness, the other through ecological urgency.

Key words: Eco-criticism, environmental aesthetics, Romanticism, Wendell Berry, Sohrab Sepehri

References [in Persian]

- Abedi, K. (1996). *From the companionship of the sun (Az Mosāhebat-e Aftāb)*. Tehran: Revāyat Publishing. (in Persian)
- Adib Rad, N., Yousof Fam, A., & Jafarieh, M. (2021). The influence of different temporal ecosystems in the poems of Sohrab Sepehri and Manouchehr Atashi from an ecocritical perspective. *Quarterly Journal of Environmental Education and Sustainable Development*, 3(Spring), 147–166. (in Persian)

- Bury, W. (1987). *Why I do not want to buy a computer* (M. Hamidi, Trans.). Tehran: Siftāl Publishing. (in Persian)
- Carroll, N. (2007). *An introduction to the philosophy of art* (S. Ṭabāṭabā'ī, Trans.). Tehran: Academy of Arts. (in Persian)
- Gholāmi, M. (2020). Sohrab Sepehri in the scope of criticism: Typology of criticism. *Journal of New Literary Studies*, 211(Winter), 25–42. (in Persian)
- Hosseini, S. (1992). *Silent water lily (Nīlufar-e Khāmūsh)*. Tehran: Nilufar Publishing. (in Persian)
- Mirzā Bābāzādeh Foomshī, B. (2020). Environmental ethics or anthropocentrism: Comparative ecocriticism with a focus on Sepehri and Emerson. *Quarterly Journal of Comparative Literature Studies*, 1(Spring), 46–63. (in Persian)
- Moeini, S., Reza, A., & Cherāghi, R. (2021). Necessities and requirements of environmental criticism: With a look at its deficiencies in articles. *Quarterly Journal of Literary Criticism*, 54(Summer), 145–188. (in Persian)
- Niyāzi, N. (2020). The relationship between deconstructive culture and nature: An ecocritical reading of several poems of Sohrab Sepehri. *Contemporary Persian Literature, Humanities and Cultural Studies Institute*, 1(Spring & Summer), 401–422. (in Persian)
- Parsapour, Z. (2013a). *On ecocritical criticism (Darbare-ye Naqd-e Būmgarā)*. Tehran: Institute for Humanities Research. (in Persian)
- Parsapour, Z. (2013b). *Ecocritical criticism: Literature and environment (Naqd-e Būmgarā: Adabiyat va Mohit)*. Tehran: Institute for Humanities Research. (in Persian)
- Parsapour, Z. (2016). *Green literature: Collection of articles in ecocritical criticism of Persian literature*. Tehran: Institute for Humanities Research. (in Persian)
- Parsapour, Z. (2021). *The ethics of earth: Criticism of mystical and literary texts with an environmental ethics approach*. Tehran: Institute for Humanities Research. (in Persian)
- Pournamdarian, T. (2024). *The wounded throat of the stream (Hanjarah-ye Zakhmi-ye Jooybār)*. Tehran: Sokhan Publishing. (in Persian)
- Rajaei, H. (1999). Beauty and aesthetics. *Honar-e Dini (Religious Art)*, 1(1), 55–80. (in Persian)
- Sepehri, S. (2014). *Hašt Ketāb (Eight books)*. Qom: Negah Āshenā. (in Persian)
- Shariat Kāshāni, A. (2021). *In the manifestation of form and imagination (Dar Jalveh-gāh-e Naqsh va Khiyāl)*. Tehran: Nazar Publishing. (in Persian)
- Siyahpoosh, H. (2010). *Garden of solitude (Bāgh-e Tanhāyi)*. Tehran: Negah Publishing. (in Persian)
- Taslīmi, A. (2008). *Propositions in contemporary literature: Poetry*. Tehran: Akhtaran Publishing. (in Persian)
- Tavousi, S. (2021). *Sorrow of the earth (Anduh-e Khāk)*. Tehran: Aftabkārān Publishing. (in Persian)

تحلیل تطبیقی اشعار وندل بری و سهراب سپهری از منظر بوم نقد و زیبایی‌شناسی زیست‌محیطی

فیروز فاضلی^۱ | شهره شباهنگ^۲

۱. نویسنده مسئول، دانشیار، بخش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران. رایانامه: drfiroozfazeli@guilan.ac.ir
۲. دانشجوی دکتری، بخش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران. رایانامه: shohre_shabahang@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۰۵</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۵/۲۳</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۰۵</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۶/۲۵</p> <p>کلیدواژه‌ها: بوم‌نقد، زیبایی‌شناسی زیست‌محیطی، رمانتیسیم، وندل بری، سهراب سپهری</p>	<p>بوم‌نقد رویکردی در مطالعات نقد ادبی است که رابطه انسان و طبیعت را در متون ادبی مورد مطالعه قرار می‌دهد. یکی از زیرمجموعه‌های این رویکرد مطالعاتی، بوم‌نقد تطبیقی است که به بررسی دو شاعر یا نویسنده از منظر نقد بوم‌گرا می‌پردازد. وندل بری شاعر، نویسنده و فعال محیط زیست معاصر آمریکایی شاعری طبیعت‌گراست که طبیعت و نموده‌های آن در اشعارش نقشی پررنگ ایفا می‌کند و با خواندن اشعار او بلافاصله ذهن خواننده گرایش به اشعار سهراب سپهری می‌یابد. در این نوشتار قصد داریم تا با بیان اشتراکات نقد بوم‌گرا و رمانتیسیم به بررسی اشعار سپهری و بری با رویکرد بوم‌نقد تطبیقی بپردازیم و دغدغه‌های مشترک آن‌ها را در مواجهه با دنیای مدرن، مشکلات و بحران‌های آن تحلیل کنیم و تفاوت‌های فکری‌شان را در این مواجهه، به نمایش بگذاریم. در چنین تحقیقی ناگزیریم زیبایی‌شناسی زیست‌محیطی را دست‌مایه کار خود کنیم. در این پژوهش روشن شد که بری و سپهری هر دو با رویکردی طبیعت‌محور و متأثر از سنت‌های رمانتستی، از طبیعت به عنوان بستری برای بازنمایی ارزش‌های اخلاقی، زیبایی‌شناختی و انتقادی بهره می‌گیرند. آنان با ستایش سادگی، نفی زندگی شهری و تأکید بر بازگشت به زیست‌بوم اصیل به بازخوانی رابطه انسان و طبیعت می‌پردازند. با این حال تفاوت آن‌ها در خاستگاه فکری، نوع مواجهه با مدرنیته و شدت انتقاد از مداخلات انسانی در طبیعت بروز می‌یابد.</p>

*استناد: فاضلی، فیروز؛ شباهنگ، شهره (۱۴۰۴). تحلیل تطبیقی اشعار وندل بری و سهراب سپهری از منظر بوم نقد و زیبایی‌شناسی زیست‌محیطی. *ادبیات تطبیقی*، ۱۷ (۳۲)، ۱۷۵-۱۵۱.

<http://doi.org/10.22103/jcl.2025.25283.3845>

۱. مقدمه

امروزه بوم‌نقد یا نقد بوم‌گرا از حوزه‌های پرکاربرد و مورد توجه فعالان زیست‌محیطی و منتقدان حوزه ادبیات و فرهنگ است. بررسی متون مختلف از منظر نوع ارتباط انسان با طبیعت یا زیست محیط خود می‌تواند به بهبود این ارتباط بینجامد و در نتیجه شرایط و وضع زمین را بهبود ببخشد.

در همان خطوط آغازین کتاب خواننده بوم‌نقد: رویدادهای بزرگ در ادبیات زیست‌محیطی، چریل گالاتفتی و هارولد فروم بوم‌نقد را این‌گونه تعریف می‌کنند: «به زبان ساده، بوم‌نقد یعنی بررسی رابطه بین ادبیات و محیط فیزیکی. همانگونه که نقد ادبی زن محور زبان و ادبیات را از منظر خودآگاهی جنسیتی می‌نگرد و نقد مارکسیستی نوعی آگاهی درباره روش‌های تولید و طبقات اقتصادی را در متن جستجو می‌کند، بوم‌نقد نیز رویکردی زمین‌محور به مطالعات ادبی دارد.» کلمه «environment» (محیط فیزیکی) در تعریف بالا ترکیبی است از فعل «environ» به معنای «دور چیزی را گرفتن» و پسوند «ment» به معنای «کنش» و «فعالیت». پس این دو کلمه با هم به معنای «عمل احاطه کردن» است که هیچ ربطی به محیط زیست ندارد؛ جز این معنای تلویحی که دوستداران محیط زیست برای رسیدن به خواسته‌های خود باید عمل یا کنش اجتماعی داشته باشند. کلمه «ecology» در سال ۱۸۷۳ وارد زبان انگلیسی شد و یکی از مهم‌ترین زیر شاخه‌های آن، بوم‌نقد، واژه‌ای است از دو کلمه «eco» و «criticism». (طاووسی، سهراب، ۱۴۰۰: ۱۹-۲۰) نقد بوم‌گرا که پاسخ دیر هنگام علوم انسانی به ضرورت‌های جنبش‌های زیست‌محیطی در دهه‌های ۱۹۶۰-۱۹۷۰ بود، در اوایل قرن بیستم و یکم به حوزه‌های متعدد مطالعاتی از جمله مطالعات مربوط به فلسفه محیط زیست، تاریخ محیط‌زیست و تا حدودی مطالعات مربوط به مکان و فضا و چشم‌اندازهای طبیعی مربوط می‌شود. (پارسا-پور، (ب)، ۱۳۹۲: ۲۳۲)

هر قدر بخواهیم رسالت و تعهد هنر و ادبیات را منکر شویم، نمی‌توانیم تأثیر محیط‌زیست را در شکل‌گیری آثار هنری و ادبی برجسته انکار کنیم. در نقد و بررسی هر اثر توجه به ویژگی‌های اقلیمی ضروری می‌نماید و آشنایی با شرایط محیطی، اصطلاحات رایج، گیاهان، جانوران و به طور کلی هر آنچه به دنیای فیزیکی مکان آن اثر مربوط می‌شود، ضروری است. از این رو نقد بوم‌گرا جدای از رسالتی که بر دوش دارد، می‌تواند در بررسی آثار ادبی نقش مؤثری داشته باشد. نقد بوم‌گرا پیوند موجود میان ما و طبیعت و نیز فرهنگ ما و طبیعت را برجسته می‌کند. (همان)

از سوی دیگر بوم‌نقد با جریان رمانتیسیسم نیز هم‌سویی دارد، چرا که رمانتیک‌ها نیز همچون این گروه از منتقدان به طبیعت، نگرشی عاطفی و ستایشگر دارند و همچون آن‌ها به تأثیرات تخریب‌گر مدرنیته و صنعت اعتراض دارند و آن را نقد می‌کنند. نقد بوم‌گرا رویکردی منتقدانه است که در آمریکا از اواخر دهه ۱۹۸۰ و در بریتانیا از اوایل دهه ۱۹۹۰ آغاز شد. در آمریکا چریل گالاتفتی و هارولد فروم را بنیانگذاران این رویکرد می‌دانند که ریشه در تعالی‌گرایی آمریکایی دهه ۱۸۴۰ دارد اما نسخه بریتانیایی آن که بیشتر با عنوان مطالعات سبز مطرح می‌شود از رمانتیسم دهه ۱۷۹۰ آب می‌خورد. (ر. ک. پارساپور، (الف)، ۱۳۹۲: ۱۷) زمان که می‌گذرد و بشر در برابر صنعت و دود سر به شورش برمی‌دارد، طبیعت هم معنای دیگری می‌گیرد. در دوره رمانتیک‌ها منظور از طبیعت منحصرًا طبیعت زیبای بیرون بود. برای آن‌ها شعر و طبیعت بیرون یکی هستند و به قول مشهور جان کیس «اگر شعر مانند درخت نروید بهتر است ابدًا سروده نشود» رمانتیک‌ها نخستین کسانی بودند که طبیعت را وارد شعر مدرن کردند و زبان شعر را از فضای نئوکلاسیک به گفتار عادی نزدیک ساختند (ر. ک. طاووسی، همان: ۱۰-۱۱) رمانتیسیسم آنتی‌تز نئوکلاسیسیسم بود و این ادعای گزافی نیست. آن‌ها همپای زبان، موضوعات شعر را از جنگ و دغدغه‌های شاهانه اشرف به کوچه‌ها و خیابان‌های مه‌گرفته لندن و پاریس و برلین و بوداپست کشاندند. در این میانه پرهای وهوی، نگاهشان با این افسوس عمیق که دود ماشین‌ها و صنعت افسارگسیخته روی تمام پرچین‌ها و برگ‌های درخت‌ها نشسته و کسی باید از خویش برون آید و کاری بکند، به زیبایی‌های تابستان مونپلیه افتاد. ساموئل تیلور کولریج و هم پیاله‌اش ویلیام وردزورث از شهر بیرون رفتند و به کوهستان پناه بردند و در میان درخت‌ها و گردنه‌های پر از گوزن آلپ و پامیر ترانه‌های غنایی را نوشتند که زیر بنای تحولی بزرگ و انکار نشدنی در تاریخ ادبیات بشر شد (همان، ۱۱). از این منظر، می‌توان گفت که رمانتیسیسم بستر شکل‌گیری و ظهور نقد بوم‌گرا را فراهم کرده است.

۱-۱ شرح و بیان مسئله

مسئله جستار حاضر مقایسه شعر وندل بری و سهراب سپهری از منظر بوم نقد تطبیقی و بیان شباهت‌ها و تفاوت‌های شعر این دو شاعر است. این دو شاعر را می‌توان در امتداد جریان فکری رمانتیسیسم دانست. نگاهی که این دو شاعر به طبیعت دارند، فراتر از توصیف صرف عناصر طبیعی است. آن‌ها رابطه‌ای درونی و وجودی با طبیعت برقرار می‌کنند. البته «صرفاً آوردن اسم‌های گل و بلبل و جانور شاعر را طبیعت گرا نمی‌کند، هرچند هر شعری - چه آن که گل و جانور دارد و چه آن که ندارد را می‌توان از دید تغییرات اقلیمی و زیست‌محیطی بررسی کرد.» (همان: ۱۳۲) اما در حقیقت منظور از شاعران طبیعت گرا تنها این نیست که شاعر با تشخیص و جاندار پنداری طبیعت، آن‌ها را زنده فرض کند. آنچه در بلاغت امروز جان‌بخشی و تشخیص نامیده می‌شود و پدیده‌ای ادبی و زیباشناسانه است، در گذشته یک حقیقت و واقعیت بوده و رفتار نزدیک انسان و طبیعت را در گذشته دور نشان می‌دهد. همه پدیده‌ها جان داشتند و حتی برای آن‌ها جنسیت قائل بودند. مختاری درباره پیوند انسان با طبیعت معتقد است که در بینش اساطیری واقعیت بیرونی، موجودی یکپارچه و یک کلیت به هم پیوسته تلقی می‌شده است و این امر از سه راه عمل روانی، طبیعی و اجتماعی در اسطوره به هم می‌آمیخته است. هنگامی که انسان شکل خویش را به طبیعت می‌بخشد، شکل زندگی خویش و ساختمان جامعه خویش را نیز برای همه اجزای آن تصور می‌کند. (پارساپور، ۱۳۹۲: ۳۶) تفاوت سپهری با شاعران کلاسیک در نوع نگاه خاص او به طبیعت است. نگاهی که در شعر وندل بری نیز دیده می‌شود. در شعر این دو شاعر انسان دیگر اشرف مخلوقات نیست و برتری بر سایر پدیده‌های هستی ندارد بلکه جزئی از طبیعت است. آنچه در این نوشتار بیش از هر چیز مورد نظر قرار دارد توجه وندل بری و سهراب سپهری به طبیعت است و آنجاست که این دو شاعر یگانگی با طبیعت، جاندار پنداری آن، طبیعت ستایی، گذشته‌گرایی را دست‌مایه‌ای برای بیان اندیشه‌های رمانتیستی می‌کنند که با نگاه بوم‌نقد تناسبات و اشتراکاتی دارد. در این نوشتار با توجه به دو مجموعه شعری از وندل بری «selected poems of Wendell Berry» و «Given» و اشعاری از سهراب سپهری به بیان شباهت‌ها و تفاوت‌های اندیشه این دو شاعر در مورد طبیعت و نگاه خاص آن‌ها به محیط پیرامون یا زیست محیطشان می‌پردازیم. در این تحقیق قصد پاسخگویی به این پرسش‌ها را داریم:

۱- نقش طبیعت و عناصر طبیعی در شعر این دو شاعر چیست؟

۲- چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی در به کار بردن جلوه‌های طبیعت در شعر این دو شاعر وجود دارد؟

۲-۱. پیشینه پژوهش

مقاله «رابطه ساختار شکنانه فرهنگ و طبیعت: نقدی بوم‌گرایانه بر چند سروده از سهراب سپهری» (۱۳۹۹) از نوذر نیازی به نشان دادن تقابل فرهنگ و طبیعت در چند سروده سپهری می‌پردازد و آن‌ها را در چارچوب نقد بوم‌گرا مورد بررسی قرار می‌دهد و در نهایت به این نتیجه می‌رسد که سپهری سعی در اصلاح نگرش و رویکرد مخاطب به طبیعت و برقراری رابطه‌ای تعاملی با آن دارد. مقاله «اخلاق زیست‌محیطی یا انسان محوری: بوم‌نقد تطبیقی با نگاهی به سپهری و امرسن» (۱۳۹۹) نوشته بهنام میرزا بابازاده فومشی به تحلیل شعر این دو شاعر ایرانی و آمریکایی از منظر بوم نقد تطبیقی می‌پردازد و ضمن بیان شباهت‌ها و تفاوت‌های اشعار آن‌ها، نگاهشان به طبیعت را مطرح می‌کند تا از این طریق بهترین نگاه را برای شرایط زیست‌محیطی امروز شناسایی و به خوانندگان معرفی کند. در مقاله «تأثیر زیست‌بوم‌های مختلف زمانی در اشعار سهراب سپهری و منوچهر آتشی از منظر نقد بوم‌گرا» (۱۴۰۰) از نرگس ادیب راد و دیگران نویسندگان درون‌مایه اصلی اشعار این شاعران را بیان می‌کنند و تفاوت‌ها و شباهت‌های آن‌ها را در رابطه ادبیات و محیط زیست بیان می‌کنند.

علاوه بر این مقالاتی که در تحلیل اشعار سپهری انجام شده، مقالات متعددی هم در خصوص بوم نقد، نقد زیست‌محیطی و یا نقد مقالاتی که در این حوزه به نگارش درآمده‌اند، منتشر شده‌است. از جمله آن‌ها می‌توان به مقاله «سهراب سپهری در بوته نقد: گونه‌شناسی نقد» (۱۳۹۹) از مجاهد غلامی اشاره کرد که نویسنده به گونه‌شناسی نقدهای نوشته شده بر شعر سپهری پرداخته و دلایل اعتبار یا عدم اعتبار آن‌ها را بیان می‌کند؛ و مقاله «ضرورت‌ها و الزامات نقد زیست‌محیطی با نگاهی به کاستی‌های آن در مقالات ایرانی» (۱۴۰۰) از سولماز معینی و دیگران، که نویسندگان سعی در نزدیک کردن اصول این نقد در ایران به مفاهیم جهانی آن و همچنین شناساندن مفهوم صحیح این نوع نقد به مخاطبان خود را دارند.

از جمله کتاب‌های منتشر شده در این حوزه نیز می‌توان به کتاب‌زبان شناسی زیست‌محیطی (۱۳۹۵) نوشته آرن استیبی و ترجمه فردوس آقاگل زاده و دیگران اشاره کرد. نویسنده در این کتاب به مطالعه رابطه و پیوند میان زبان و محیط زیست می‌پردازد. همچنین مقالات زهرا پارساپور و سایر تألیفات او در این حوزه، از جمله کتاب درباره نقد بوم‌گرا (۱۳۹۲) به گردآوری و ویرایش پارساپور و ترجمه عبدالله نوروزی و حسین فتحعلی، که شامل هفت مقاله از نویسندگان متعددی در حوزه نقد بوم‌گرا، ادبیات و نظریه‌های ادبی است که در برخی از این مقالات نویسندگان صرفاً مباحث مرتبط با نقد بوم‌گرایانه و در مقالات دیگر مباحث میان‌رشته‌ای حوزه اخلاق و زبان‌شناسی با محیط زیست را مطرح و تحلیل کرده‌اند. همچنین کتاب نقد بوم‌گرا/ادبیات و محیط زیست (۱۳۹۲) تألیف دیگری از این نویسنده است که به موضوعاتی چون بحران زیست‌محیطی و عوامل آن، ارتباط بحران زیست‌محیطی و علوم انسانی و نقش علوم انسانی در حل این بحران‌ها، نقد بوم‌گرا، پیشینه‌ها و اهداف آن می‌پردازد. کتاب «ادبیات سبز» (۱۳۹۵) از همین نویسنده شامل شش مقاله با موضوع نقد بوم‌گرایانه ادبیات فارسی است که در مقاله‌ای با عنوان «شعر آب از دیدگاه نقد بوم‌گرا» این سروده از سپهری را مورد تحلیل و نقد قرار می‌دهد. او در کتاب دیگرش با عنوان «اخلاق زمین» (۱۴۰۰) به نقد متون عرفانی و ادبی با رویکرد اخلاق زیست‌محیطی پرداخته‌است. دو کتاب ارزشمند دیگر در زمینه اشعار سپهری که در سال‌های اخیر انتشار یافته‌اند کتابی است با عنوان «در جلوه‌گه نقش و خیال» (۱۴۰۰) از علی شریعت کاشانی که تحلیلی است روانشناختی از آثار و اندیشه‌های این شاعر و کتاب «حجره زخمی جویبار» (۱۴۰۳) نوشته تقی پورنامداریان که شامل نقد و تفسیر بر آثار این شاعر است. به طور کلی در سال‌های اخیر تعداد مقالات یا آثاری که با دیدگاه بوم‌گرایانه به بررسی متون مختلف ادبی یا غیر ادبی پرداخته‌اند بسیار زیاد است. اما تا کنون هیچ مقاله‌ای در خصوص اشعار یا آثار وندل بری (Wendell Berry) شاعر، نویسنده و فعال محیط زیست نوشته نشده است.

۱-۳. ضرورت و اهمیت پژوهش

با تشدید بحران‌های زیست‌محیطی در دهه‌های اخیر، توجه به رابطه انسان و طبیعت به یکی از دغدغه‌های اصلی اندیشمندان و محققان تبدیل شده است. نقد بوم‌گرا به عنوان شاخه‌ای نوظهور در حوزه مطالعات ادبی، تلاشی برای واکاوی نقش و جایگاه طبیعت در متون ادبی و بازاندیشی نسبت در رابطه انسان با محیط پیرامون خود است. از سوی دیگر رمانتیسیسم بستری زیبایی‌شناسانه و عاطفی را برای بازگشت به طبیعت بکر فراهم می‌کند.

وندل بری و سهراب سپهری به عنوان دو شاعر طبیعت‌گرا، در دو بستر فرهنگی متفاوت، تلاشی همسو برای بازیابی معنای طبیعت و بازگشت دوباره به آن کرده‌اند. با این حال، نوع مواجهه آنان با طبیعت، خاستگاه و گرایش‌های معنوی، ماهیت نقدشان بر مدرنیته مشتمل بر تفاوت‌های بنیادینی است که بررسی تطبیقی آن‌ها می‌تواند به فهم عمیق‌تری از کارکرد زیبایی‌شناسانه بوم‌گرا در شعر این دو شاعر بینجامد.

از آنجا که تا کنون ترجمه و مقاله‌ای در خصوص آثار وندل بری شاعر، نویسنده و فعال محیط‌زیست آمریکایی صورت نگرفته است این تحقیق می‌تواند آغازی برای شناساندن و معرفی بیشتر این نویسنده و شاعر پرکار آمریکایی به خوانندگان و همچنین مترجمان و محققان این حوزه باشد.

۲. بحث

۲-۱. وندل بری

نویسنده، رمان‌نویس، کشاورز، فعال محیط‌زیست، صلح‌طلب و شاعر زیست‌محیطی آمریکایی «وندل بری» در ۵ آگوست ۱۹۳۴ در هنری کانتی کنتاکی آمریکا به دنیا آمد. او از خانواده‌ای کشاورز است اما او شغل حرفه‌ای خود را به عنوان یک فرد دانشگاهی و نویسنده در نیویورک آغاز کرد و این تا دهه سی زندگی او بیشتر ادامه پیدا نکرد، زمانی که او هم یک کشاورز شد. (Noren, 2018: 2) بری رشته انگلیسی را در دانشگاه کنتاکی جایی که دوره فوق لیسانس را کامل کرد، گذراند. یک سال بعد او به گروه نویسندگی خلاق در دانشگاه استنفورد ملحق شد. در طی سال ۱۹۶۱ در ایتالیا و فرانسه زندگی کرد. او زمانی که شروع به تدریس نویسندگی خلاق در دانشگاه کنتاکی کرد، در طول سالهای ۱۹۶۲ تا ۱۹۶۴ در دانشگاه نیویورک ادبیات انگلیسی را تدریس می‌کرد. او اولین رمان خود را با عنوان «*Nathan coulter*» در سال ۱۹۶۰ و اولین شعر خود را با نام «*November Twenty*» در سال ۱۹۶۴ منتشر کرد. بری در سال ۱۹۶۵ زندگی ادبی خود در نیویورک و سمت رسمی خود را در این دانشگاه ترک کرد. تا به جایی که در آن متولد شده برگردد و در «لینز لندینگ»، مزرعه‌ای کوچک در هنری کانتی کنتاکی یک کشاورز باشد. (Ibid).

او احترام عمیقی برای زمین قائل بوده، مدافع پر و پا قرص ارزش‌های زمینی و نویسنده بیش از ۵۰ کتاب شعر، داستان و مقاله است. اشعار او قداست زندگی و معجزات روزمره‌ای را که بدیهی تلقی می‌شود تجلیل می‌کند. در سال ۲۰۱۶ جایزه یک عمر دستاورد ادبی «ایوان سندروف» از سوی انجمن ملی منتقدان کتاب به او اهدا شد. در سال ۲۰۱۰ باراک اوباما مدال علوم انسانی را به اهدا کرد. سایر افتخارات بری شامل جایزه تی اس الیوت، جایزه ایکن تیلور برای شعر، جایزه جان هی انجمن اوراین (Orion)، جایزه دستاورد برجسته ریچارد سی هالبرک از سوی جایزه صلح ادبی دیتون. مجموعه اشعار بری شامل: *this day: collected and new sabbath poems* (2014)، *Given* (2005)، *a timebered choir: the sabbath poems* (1979-1997)، *Entries: Collected Poems* (1994)، *Travelling at home* (1989)، *The Selected poem of Wendell Berry* (1988)، *1957-1982* (1985)، *Clearing* (1977)، *There is singing around me* (1976)، *The Broken Ground* (1964) است. منتقدین و پژوهندگان وندل بری را استاد بسیاری از ژانرهای ادبی می‌دانند اما او در شعر، داستان یا مقاله‌هایش اساساً پیامی یکسان دارد: انسان‌ها باید یاد بگیرند که در هماهنگی با ریتم‌های طبیعی زمین زندگی کنند یا اینکه نابود شوند. کتاب او با نام اغتشاش در آمریکا: فرهنگ و کشاورزی (۱۹۷۷) که شکست‌های فراوان زندگی مدرن و مکانیزه را تحلیل می‌کند، یکی از متون کلیدی جنبش زیست‌محیطی است.

بری از فعالان محیط‌زیست و همچنین کسانی که با مشاغل بزرگ و توسعه زمین درگیر هستند، انتقاد کرده است. به عقیده او، بسیاری از دوستداران محیط‌زیست تأکید زیادی بر زمین‌های بایر دارند بدون اینکه اهمیت کشاورزی را برای جامعه ما اذعان کنند. بری قویاً معتقد است که کشاورزی در مقیاس کوچک برای اقتصادهای محلی سالم ضروری است و اقتصاد محلی قوی برای بقای گونه‌ها و خوشبختی و رفاه سیاره ضروری است. او در مصاحبه‌ای با مرلین اسنل، سردبیر فصلنامه نیوپرسپکتیو توضیح داد:

امروزه اقتصادهای محلی توسط اقتصاد جهانی وابسته به احزاب که هیچ احترامی برای آن چه که در یک محل کار می‌کند قائل نیستند، در حال نابودی است.» (poetryfoundation)

بری همچنین معتقد است که ارزش‌های سنتی، مانند وفاداری زناشویی و پیوندهای قوی اجتماعی، برای بقای نوع بشر ضروری هستند. از نظر او فروپاشی جوامع را می‌توان در ظهور تجارت کشاورزی دنبال کرد: کشاورزی در مقیاس بزرگ تحت کنترل شرکت‌های بزرگ. او برای اولین بار به عنوان یک شاعر به شهرت رسید. او در کتاب‌هایی مانند *country marriage* (1973)، *Farming: the hand book* (1970)، *Opening: poems* (1968) و *The broken ground* (1964) دربارهٔ روستاها، چرخش فصل‌ها و روال زندگی، مزرعه، زندگی، خانواده و جنبه‌های معنوی دنیای طبیعی نوشت. دیوید ری، یکی از همکاران نقد کتاب در نیویورک تایمز، با بررسی مجموعه اشعار (۱۹۵۷-۱۹۸۲) سبک بری را «طنین انگیز» و «معتبر» خواند و ادعا کرد که «می‌توان گفت که شعر آمریکایی را به وضوح هدف وردزورثی بازگردانده است.» (Ibid)

مقالات، رمان‌ها و اشعار او با شرایط انسان مدرن یکی شده است، همچنان که او آن را تعریف می‌کند-انسان‌ها از مرگ به سوی وضعی بدتر که ساخته آن‌هاست فرار می‌کنند- تنها با پذیرش نقش اساسی مرگ در زندگی است که انسان می‌تواند مشتاقانه محدودیت‌های زندگی کوتاه‌اش را بپذیرد. (Breznau, 1986: 8) این عجیب نیست که شاعری، نویسنده پرکار مقالات هم باشد. هرچند که منحصر به فرد است شاعری را پیدا کنید که مقالات بسیاری در مورد یک موضوع خاص و موضوعی که ارتباطی به ادبیات ندارد نوشته باشد. اگر وندل بری دقیقاً طبیعت‌گرا نباشد اما مرد طبیعت است. او یک کشاورز است و بیش از هشت مجموعه مقاله مرتبط با کشاورزی دارد، بعلاوه تعداد زیادی مقالات جداگانه که در مجلات کشاورزی به چاپ رسیده‌اند. (ibid,9) او خود را بیشتر و بیشتر به کشاورزان معرفی می‌کند. آن‌ها را تشویق می‌کند تا با تنوع محصولات، روش‌های اساسی و اکولوژی و نگرشی همراه با مسئولیت‌پذیری به جای بهره‌برداری از زمین، به خودکفایی برسند. او از بازگشت قدرت سیاسی و فرهنگی به دستان کشاورزان، این حامیان و پرورش‌دهندگان غذا و نگاهدارندگان زمین حمایت می‌کند. او شهروندان بسیاری را تشویق می‌کند که به زمین برگردند و بخشی از آن را بهبود ببخشند. (ibid)

آنچه در مورد سپهری و بری به عنوان اشتراک در نوع نگاه و اندیشه و علایق آن‌ها تا به اینجا جلب توجه می‌کند، علاقه آن‌ها به طبیعت، توجه به زندگی روستایی و دور از شهر و مدرنیته است. همچنین در سایر مضامین شعری آن‌جا که هدف یا مضمون اصلی شعر نیز طبیعت یا طبیعت ستایی و بیان دفاعیه‌ای در مورد جلوه‌های طبیعی در مقابل مدرنیته و زندگی شهری نیست نیز این عناصر طبیعت هستند که در القای پیام به مخاطب نقش اصلی ایفا می‌کنند و به عنوان نماد وارد عرصه شعری می‌شوند. سپهری «زندگی اجتماعی را از درون نمی‌نگرد و او نیز گرچه از انسان اجتماعی (از خود) آغاز می‌کند ولی از پهنهٔ جهان و از گذرگاه طبیعت به زندگی اجتماعی نظر می‌کند. او از اجتماع خود فاصله می‌گرفت ولی از آن برکنده نشده بود، چون که از «روزگار» اش جدا نیفتاده بود، از کمی دورتر و اندکی فارغ از گرفت و گیر و تقلای مورچه‌وار هر روزه سرنوشت مردم را مشاهده می‌کرد تا در آن و در خود تأمل کند. حضور سهراب در اجتماع به واسطهٔ طبیعت است. (سیاهپوش، ۱۳۷۶: ۲۹۵)

دیدگاه بری دربارهٔ خویشتنداری اخلاقی زیست‌محیطی به عنوان کشف مهم در نظر گرفته می‌شود، که چگونه تعادل میان محیط طبیعی و فرهنگی در چشم انداز کشاورزی در منطقهٔ روستایی کنتاکی به واقعیت بدل گردد. (Brown, 2007: 15) بری به دنبال هماهنگی و پیوستگی میان تمامی عناصری است که در طبیعت حضور دارند. او در کتاب (A continuous Harmony) (۱۹۷۰) می‌گوید: «نظم جامعه بر رفتار شخصی ما یک سوال اکولوژیکی تحمیل می‌کند: آنچه ما انجام می‌دهیم چه تأثیری بر همسایگان ما و مکانی که در آن زندگی می‌کنیم دارد. این آگاهی از این است که هر رفتاری، اجتماعی است.»

(Berry, 156) در اجتماع بری همه کسانی که به عنوان همسایه در اینجا زندگی می‌کنند، انسان، گیاه و حیوان بخشی از یکدیگر هستند. اجتماع بری بیشتر از انجمن نوع انسان است. این اجتماع شامل زندگی گیاهان و حیوانات نیز هست. (Ibid) اعتقاد او اگرچه بیشتر جنبه حسی دارد تا منطقی همانطور که او به گفته خود برمی‌گردد و اقرار می‌کند که به دنبال ارتباطی می‌گشته است «که فکر می‌کنم پایدار و ماندگار است اگرچه که به وسیله جاه طلبی‌های مدرن - میان روح و بدن، بدن و سایر بدن‌ها و بدن و زمین - تیره و تار شده است.» (Ibid, 21)

۲-۲. سهراب سپهری

سپهری شاعر - نقاش در سال ۱۳۰۷ در کاشان به دنیا آمد. در دوران کودکی و نوجوانی خود علاقه‌مند به نقاشی بود شعر هم می‌گفت. اولین مجموعه شعری او با عنوان «مرگ رنگ» در ۱۳۲۰ منتشر شد. برخی معتقدند که شعر سپهری در این مجموعه علاوه بر برخی مشکلات لفظی و معنایی، چون ضعف کلام، تعقید، ضعف تألیف هنوز به طور کامل از شعر کلاسیک جدا نشده به خصوص به جهت وزن همچنان در عوالم شعر سنتی به سر می‌برد. (ر. ک. عابدی، ۱۳۷۵: ۱۰۳) عابدی معتقد است سپهری در مرگ رنگ پیوندهایی با دنیای پیرامون دارد اما این پیوند از دلزدگی شاعر از اوضاع موجود است. (همان: ۱۱۱) «زندگی خواب‌ها» دومین مجموعه شعر سپهری در ۱۳۳۲ است. او در این مجموعه به شرق پناه می‌برد و در اندیشه‌های هندی و بودا به دنبال حقیقت می‌گردد. (ر. ک. همان: ۱۲۴-۱۲۵) «آوار آفتاب» و «شرق اندوه» مجموعه‌های بعدی شعر او که اشعاری با اندیشه‌های شرقی و عرفانی را شامل می‌شوند. او در منظومه «صدای پای آب» طبیعت را به تصویر می‌کشد گویا چنان که عابدی در از مصاحبت آفتاب می‌گوید وارد دنیای دیگری شده، «دنیایی که شفاف و بی‌آلایش است. پاک از هر رنگی و عاری از هر شائبه‌ای» (همان: ۱۸۱) که نویسنده آن را بهشت اندیشه می‌نامد. «مسافر» سفر انسان به زمان و مکان و بی‌زمانی و بی‌مکانی و سرگذشت انسان است. در «حجم سبز» حضور قاطع‌تر شاعر را در طبیعت می‌بینیم. «ما هیچ، ما نگاه» آخرین مجموعه سهراب است. داریوش آشوری، محمد مختاری و آذر نفیسی شعر سهراب را در این مجموعه در مقایسه با سایر اشعار او در مرتبه‌ای نازل می‌دانند. اما معصومی همدانی «ما هیچ ما نگاه» را آغاز دوره جدیدی از شاعری سپهری می‌داند و صالح حسینی در نیلوفر خاموش این دفتر را صورت کامل شده بینش سپهری در مجموعه‌های پیشین معرفی می‌کند. (نک. حسینی، صالح، ۱۳۷۱: ۷۶-۸۳)

«سهراب سپهری در میان شاعران معاصر، شاعری طبیعت‌گراست که هوشمندانه و با آگاهی در راستای حفاظت از محیط زیست و درک ارزش وجودی طبیعت در زندگی انسان و دیگر پدیده‌های زیست‌بومی، دغدغه‌مند، راهکارهای عملیاتی برای رفتار مناسب با طبیعت را در اشعار خویش مطرح کرده است؛ تا جایی که بخش عمده شهرت خود را مرهون این خصوصیت می‌داند. شعر سپهری، شعری است کامل تصویری. او مانند هر شاعر اصیل صاحب سبکی تحت تأثیر محیط پیرامون خود، اشیا و پدیده‌ها را در شعر خویش، آنیمیزی و دارای شخصیت می‌داند و بسیاری از آن‌ها را در شعر خود به نماد تبدیل می‌کند. (ادیب راد، ۱۳۹۹: ۱۵۲) سپهری همواره زندگی در روستا و دور از شهر را به حضور در شهر ترجیح می‌داده و این امر در اشعارش که به نوعی ستایش صمیمت و صفای روستاها و مردمانش هستند نمود پیدا کرده است. طبیعت در شعر سپهری مجموعه‌ای از زیبایی‌ها و عرصه‌ای برای به وقوع پیوستن تجربیات زیبایی‌شناسانه اوست. شاید بهترین مجموعه شعر سهراب برای بررسی نگاه طبیعت محور او مجموعه «حجم سبز» باشد که در آن این تجربیات شاعرانه به شکل محسوسی نمایان شده‌اند.

آنچه در شعر سهراب پیش و بیش از هر چیز دیگری مرکزیت دارد طبیعت و نمود های آن است. او زندگی را با طبیعت و اجزای آن می‌سنجد. معیار سپهری برای زندگی محیط طبیعی است و آشتی با آن. این امر در اشعار مختلفی خود را نشان می‌دهد از جمله در منظومه صدای پای آب: «من نمازم را وقتی می‌خوانم/ که اذانش را باد، گفته باشد سر گلدسته سرو./ من نمازم را پی تکبیره

الاحرام علف می خوانم، / پی «قد قامت» موج. این منظومه پر از چنین اظهاراتی در مورد طبیعت است گویا شاعر در جهانی دیگر قوانینی دیگر را برای خود تعریف کرده و با آن‌ها زیست می‌کند و قوانینی که قانون گذارانش طبیعت و جلوه‌های آن هستند. به نظر می‌رسد، سپهری اجتماعی‌ترین و حرفه‌ای‌ترین شاعر سیاست مدار عصر خود باشد؛ زیرا تلاش می‌کند، ذات انسان را تغییر دهد و او را به معنویت و معصومیتی که در فطرت اوست، نزدیک گرداند: «زیر بیدی بودم/ برگی از شاخه بالای سرم چیدم و گفتم/ چشم را باز کنید، آیتی بهتر از این می‌خواهید؟» (ادیب‌راد، همان، ۱۵۱)

۲-۳. زیبایی‌شناسی زیست‌محیطی

پیش از ورود به بحث زیبایی‌شناسی زیست‌محیطی، شاید بهتر باشد تا تعریفی از هنر ارائه شود و مصادیق آن مورد بررسی قرار بگیرد. یک اطلاق رایج مفهوم هنر مصادیق مادی هنر است. همچون یک تابلوی نقاشی یا یک آواز خوش که گاهی این مفهوم در شکلی کلی هم استفاده می‌شود مثلاً هنر ایرانی یا هنر رومی. اطلاق دیگر آن در مورد بحث‌های تئوریک و هستی‌شناسانه است. در هر حال با بررسی آثار هنری به دو شاخص می‌رسیم اول اینکه اثر هنری مصنوع است دیگر اینکه اثر هنری همواره زیباست. در حقیقت ماهیت هنر با زیبایی و زیبا بودن گره خورده و این زیبایی همواره به هنرمند نسبت داده می‌شود. حتی پدیده‌های طبیعی نیز مصنوع به حساب می‌آیند چرا که صانع و آفریننده آن‌ها خداوند است. بر این اساس زیبایی را مقوم هنر می‌دانند. اما بحث از زیبایی و ارائه تعریفی از آن همواره دشوار است و غموض و پیچیدگی تعریف هنر نیز به همین دلیل است. بسیاری از نظریه پردازان هم که از آن‌ها با عنوان زیبایی‌شناس یاد می‌شود، هنگام بحث از هنر در خصوص زیبایی نیز صحبت‌هایی می‌کنند از آن میان بومگارتن است که می‌گوید «عالی‌ترین تحقق زیبایی در طبیعت است و تقلید از طبیعت بالاترین هنر» او همچنین «توازن بین نظام اجزا و نسبت متقابل آن‌ها و نسبت آن‌ها به تمام زیبایی می‌داند، هدف زیبایی در نظر او ترضیه، تحریک رغبت و اشتیاق است» یا باتو که هنر را تقلید زیبایی طبیعت می‌داند. شافتس بری نیز می‌گوید «آنچه زیباست، موزون و متناسب است و چنین چیزی حقیقی و دلپذیر و خوب است.» (نک. رجائی، حمید: ۱۳۷۸، ۵۵-۵۸) مفهوم زیبایی‌شناسی سه کاربرد متفاوت دارد. در مفهوم عام که در فلسفه هنر مورد بررسی قرار می‌گیرد. در مفهوم خاص‌تر دامنه محدودتری می‌یابد و در مورد سوم کاربردی جهت دار دارد و مبتنی بر پیش فرض‌های نظری است. در بحث فیلسوفان از زیبایی‌شناسی عموماً بر سه‌م مربوط به مخاطبان توجه دارند. به عنوان مثال «تجربه زیبایی‌شناسانه»، «دریافت زیبایی‌شناسانه» و «احوال زیبایی‌شناسانه» به حالات درونی دلالت دارند که در واکنش به آثار هنری یا طبیعت به مخاطب دست می‌دهد. علاوه بر این تجربیات زیبایی‌شناسانه گاه صفات زیبایی‌شناسانه هم هست، مثلاً صفات بیانی که زیر مجموعه صفات زیبایی‌شناسانه هستند. باید در نظر داشت که همه این صفات از صفات مخصوص انسان نیستند به عنوان مثال: یادمانی، پویا، متوازن، منسجم، خوش ریخت، برازنده، ظریف، نابسامان که بر خلاف صفاتی چون غمگین، باوقار به احوال درونی و ذهنی انسانی دلالت ندارند. آن چه در خصوص صفات زیبایی‌شناسانه اهمیت می‌یابد واکنشی بودن آن‌هاست چرا که مستقیماً با واکنش مخاطب به پدیده‌ها ارتباط دارند. (نک. کارول، نوئل، ۱۳۸۶: ۲۴۵-۲۴۷) در حقیقت سوژه یا فاعل شناسا در مواجهه و برخورد با امور مختلف و ابژه صفتی که عرضی است را به آن نسبت می‌دهد صفتی که برخاسته از تجربه سوژه است. به گفته نوئل کارول اینکه ما پدیده‌ای را به صفتی موصوف می‌کنیم به این معنا نیست که تجربه خود را به چنین وصفی موصوف کرده ایم بلکه «مرادمان این است که به صفتی از خود آن شی - صفتی محسوس یا ساختاری - اشاره کنیم، ولی این صفتی است که آن شی، تنها به سبب اینکه تجربه‌گرانی چون ما ممکن است آن را تجربه کنند، بدان موصوف گشته است.» (همان، ۲۴۸) ممکن است بررسی‌های زیبایی‌شناسانه بدون رجوع به اشیای هنری صورت پذیرد. اشیاء و رویدادهای طبیعی،

مانند آسمان پرستاره شب و توفان‌های دریایی، تجارب زیبایی شناسانه‌ای بر می‌انگیزد و دارای خصوصیات زیبایی شناسانه‌اند. (همان، ۲۴۹)

در این نقطه است که زیبایی‌شناسی زیست‌محیطی شکل می‌گیرد: تلفیق ادراک زیبایی با بستر طبیعت و محیط زیست. در خصوص واژه زیست‌محیط نیز نظرات مختلفی وجود دارد. هر کسی از منظری به آن نگاه و آن را تعریف کرده است. «در دانشنامه رشد آمده: محیط زیست به همه محیط‌هایی که در آن‌ها زندگی جریان دارد، گفته می‌شود» و این تعبیر بی‌مرز و شامل تمام کره خاکی است. برخی هم از این مفهوم با عنوان «مکان» یاد می‌کنند که یکی از کلید واژه‌های بوم‌نقد است. به عقیده گلاتفلتی، این نقد یک پا در فرهنگ و پای دیگر در مکان دارد. در بسیاری از تئوری‌های ادبی، جهان به معنای جامعه است؛ اما نقد زیست‌محیطی معنای جهان را به حدی گسترش می‌دهد تا تمام اکوسفر را در بر بگیرد. راک ول گری همه تجربیات بشری را تجربیات مکانی می‌داند که برای فهمیدن این بعد از تجربه عمیق و گریزناپذیر روزانه مردم، با زمینی که زندگی‌شان را ممکن ساخته است، به چیزی فراتر از کلمات روی کاغذ نیاز است و آن چیزی نیست جز تصور مردم از زمین و داستان‌هایی که راجع به آن ساخته‌اند. اکولوژی ادبیات سخن گفتن درباره متونی است که بر مکان و مناظر طبیعی بی‌شماری که متن‌های روزانه ما را می‌سازند، تأکید می‌کند که دیوید کوامن آن را زهدان سرنوشت می‌نامد. به نظر می‌رسد از دید غالب منتقدان، مکان معادل جهان است و می‌توان با اندکی مسامحه آن را معادل همان مفهوم زمین در نظر گرفت. زمین و مکان در این مفهوم، به گستردگی محیط زیست و جهان است، مرز مشخصی ندارد و می‌تواند تمامی محیط‌های به اصطلاح طبیعی و غیر طبیعی اطراف ما را در بر بگیرد. (معینی، ۱۴۰۰: ۱۶۵)

برخی هم محیط زیست را معادل طبیعت می‌دانند و از سویی دیگر این سوال اساسی را مطرح می‌کنند که آیا انسان هم بخشی از طبیعت است یا خیر؟ بر این اساس برخی مانند آرنست انسان را بخشی از طبیعت می‌دانند و نه جدا از آن. برخی نقد بوم‌گرا را بررسی رابطه انسان و «حیات وحش» می‌دانند. در فرهنگ واژگان انگلیسی نیز حیات وحش به عنوان مکانی که در کنترل انسان نیست معرفی شده، منطقه‌ای که به دلیل شرایط سخت زیست و مسائل آب و هوایی قابل کشت و زرع و سکونت انسان نیست. به طور کلی سه نوع برداشت از محیط زیست ارائه شده است: «مکان» یعنی همه جا، محیط‌های طبیعی و غیر طبیعی؛ «طبیعت»، به معنای مکان‌های دور از محیط شهری و «حیات وحش» که زیر مجموعه طبیعت و خارج از کنترل انسان است. (نک. همان ۱۶۶-۱۶۷)

تعریف گلاتفلتی از بوم نقد که پیشتر گفته شد و آن را نوعی از نقد می‌داند که یک پا در فرهنگ و پای دیگر آن در مکان است با آنچه بری در کتاب اغتشاش در آمریکا (The unsettling of America) می‌آورد شباهت دارد. او می‌گوید: «ما و کشور ما همدیگر را می‌سازیم، هریک به دیگری وابسته‌ایم و به معنی واقعی بخشی از یکدیگریم... فرهنگ ما و مکان ما همدیگر را شکل می‌دهند و از یکدیگر قابل تفکیک نیستند، هویت یا درک ما از خویشتن، برای مثال با مکان خاصی که در آن زندگی می‌کنیم شکل می‌گیرد جایی که احساس می‌کنیم به آن تعلق خاطر داریم و خانه ماست. (پارساپور، زهرا، همان: ۲۳۳) در این تعریف در حقیقت ادبیات می‌تواند به عنوان بوم‌شناسی فرهنگی در نظر گرفته و بررسی شود. «پیش از هر چیزی منظور این است که تمام ادبیات تخیلی، به عنوان یک شکل از متنیت فرهنگی، می‌تواند توسط برخی از درون‌مایه‌ها و رویکردهای شاخص خود به واقعیت انسانی و غیرانسانی با استمداد از مقولاتی از گفتمان بوم‌شناسی، توصیف شود.» (همان: ۲۷۳)

زیبایی‌شناسی زیست‌محیطی، نه فقط تجربه‌ای زیبایی شناسانه از طبیعت است، بلکه دربردارنده بعد فرهنگی، فلسفی و حتی اخلاقی است. این نگرش، دریچه‌ای تازه به آثار هنری و ادبی می‌گشاید که در آن، زیبایی نه در تقابل با طبیعت، بلکه در درون آن شکل می‌گیرد. در حقیقت، زیبایی‌شناسی زیست‌محیطی، به ویژه در قرائت رمانتیک آن، نقطه آغاز و پشتوانه نظری مهمی برای

شکل‌گیری بوم نقد به شمار می‌آید. نگاه رمانتیک به طبیعت _ که آن را نه صرفاً ابژه‌ای برای استفاده، بلکه سوژه‌ای برای تجربه عاطفی، شهودی و زیبایی‌شناسانه می‌بیند _ در چهره‌ای به سوی درک جدیدی از رابطه انسان و محیط گشود. این رویکرد زمینه ساز ظهور بوم نقد شد؛ رویکردی که با تأکید بر جایگاه «مکان» در شکل‌گیری معنا و تجربه زیستی، به تحلیل ادبیاتی می‌پردازد که طبیعت را نه پس زمینه، بلکه عنصر فعال در روایت می‌بیند. از این منظر، بوم نقد ادامه منطقی زیبایی‌شناسی رمانتیک است، با این تفاوت که به جای تأکید صرف بر احساس، وارد حوزه فرهنگ، اخلاق و سیاست نیز می‌شود و درکی چندلایه از «زیبایی»، «مکان» و «هویت» ارائه می‌دهد.

۲-۴. بررسی برخی اشعار وندل بری و سهراب سپهری:

از جمله مواردی که در این بخش می‌تواند مورد توجه قرار بگیرد و در اشعار هر دو شاعر مثال‌ها و نمونه‌هایی دارد، احترام به طبیعت و همراهی انسان و طبیعت است. از اشعار معروف وندل بری که در آن شاعر برای به دست آوردن آرامش و صلح دورنی به طبیعت پناه می‌برد شعری است با عنوان: (The peace of wild things) این شعر بیانگر تجربه‌ای است که در آن شاعر از اضطراب‌ها و نگرانی‌های انسانی فرار می‌کند تا در دنیای طبیعت وحشی، آرامش و صلح از دست رفته‌اش را بیابد. این تجربه در عین حال که یادآور رمانتیسیسم است، جنبشی که طبیعت را پناهگاه روحی انسان در برابر دنیای صنعتی و سرد مدرن می‌دانست، در عمیق‌ترین لایه‌های خود با زیبایی‌شناسی زیست‌محیطی نیز پیوند دارد. بری در این شعر، نه تنها زیبایی طبیعت را در شکوفایی آن، بلکه در سکون، خاموشی، بی‌قضاوتی و حضور بی‌ادعا می‌بیند:

When despair for the world grows in me
 And I wake in the night at the least sound
 In fear of what my life and my children's lives may be,
 I go and lie down where the wood drake
 Rests in his beauty on the water, and the great heron feeds.
 I come into the peace of wild things
 Who do not tax their lives with forethought of grief.
 I come into the presence of still water.
 And I feel above me the day-blind stars waiting with their light. For a time
 I rest in the grace of the world and am free.

از مفاهیم اصلی این شعر می‌توان به ناامیدی و اضطراب در مورد وضعیت جهان و ترس از بحران‌های اجتماعی و زیست‌محیطی، پناه بردن به طبیعت برای بازیافتن صلح و آرامش در زندگی، آزادی و رهایی انسان از دغدغه‌های زندگی مدرن با قرار گرفتن در دامان طبیعت اشاره کرد. «وقتی که ناامیدی از جهان در من رشد می‌کند/ و در شب از کمترین صدا بیدار می‌شوم/ و از آنچه که زندگی من و زندگی فرزندانم می‌تواند باشد می‌ترسم/ به جایی می‌روم و در جایی می‌خوابم که اردک جنگلی/ در زیبایی خود بر روی آب استراحت می‌کند و مرغابی بزرگ تغذیه می‌کند/ من به صلح چیزهای وحشی می‌روم/ که زندگی‌شان را با پیش‌بینی غم‌ها سنگین نمی‌کنند» این شعر ارتباط تنگاتنگی با نقد بوم‌گرا دارد چرا که مؤلفه‌های مورد توجه آن در این شعر به وضوح دیده می‌شود از آن جمله می‌توان به انتقاد از زندگی مدرن و اضطراب‌های ناشی از آن، تقدیر از طبیعت بکر، آرامشی که باید در طبیعت جستجو شود، فرار از دنیای ساخته دست بشر و بازگشت به طبیعت برای رسیدن به آرامش اشاره کرد. شاعر در ادامه می‌گوید: «من به

حضور آب آرام می‌روم/ و بالای سرم ستارگانی که در روز دیده نمی‌شوند و با نور خود در انتظار هستند/ برای مدتی در لطف و رحمت جهان آرام می‌گیرم و احساس آزادی می‌کنم.»

تجربه زیبایی‌شناختی بری در طبیعت، نه صرفاً لذت‌جویانه یا شهودی، بلکه راهی برای بازاندیشی در نسبت انسان با جهان است. این شعر نه تنها به اهمیت ارتباط با طبیعت اشاره می‌کند بلکه انسان مدرن را تشویق می‌کند تا به زندگی شاد و بی‌دغدغه بازگردد. این پیام بری با نقد بوم‌گرا هم راستاست و بر لزوم ارتباط انسان با طبیعت و بازنگری در این رابطه تأکید می‌کند. اینجاست که شعر بری از سطح نوستالژی رمانتیک فراتر می‌رود و به عرصه بوم‌نقد فعال و آینده‌نگر وارد می‌شود، آرامش او لحظه‌ای نیست، بلکه راهی به سمت شیوه دیگری از زیستن است.

بری شعر «the apple tree» یا «درخت سیب» را با این مصراع آغاز می‌کند: «in the essential prose of things» گویی بری قصد دارد تا درخت سیب را به عنوان عنصری از طبیعت برجسته کند. نگاه بری در این مورد به سپهری نزدیک است، او نگاهی انسان‌محورانه ندارد بلکه آنچه که تعیین‌کننده عملکرد شاعر در زندگی است، طبیعت است:

In the essential prose
of things, the apple tree
stands up, emphatic
among the accidents
of the afternoon, solvent,
not to be denied.

«در نثر ضروری اشیا/ درخت سیب برخاسته است، به روشنی/ در میان حوادث عصرگاهی، پرفدرت / و انکار شدنی نیست.» «سیب» در شعر سپهری نیز جز واژگان و نمادهای تکرار است و همچنین نمادی است که در کنار مهربانی و ایمان معنا پیدا می‌کند، گویی این عنصر طبیعت برای سپهری نیز جزئی از نثر طبیعی موجودات است: «زندگی خالی نیست: / مهربانی هست، سیب هست، ایمان هست. / آری/ تا شقایق هست، زندگی باید کرد» در همین قسمت از شعر بری که بیان شد، شاعر درخت سیب را به عنوان نمادی اساسی از طبیعت می‌آورد که در میان تمام نشانه‌های دیگر آن به شکلی انکار ناپذیر ایستاده است. او در همین شعر شاخه‌های شکافته و کنده‌ها را نیز جزئی از نثر ضروری اشیا و موجودات می‌داند تا به این ترتیب بر نشانه‌های آشکار طبیعت تأکید کرده باشد. به نظر می‌رسد هیچ جزئی از طبیعت در نظر او بی‌فایده نیست و نگاهی است که در شعر سپهری هم می‌بینیم:

The forked
trunk and branches are
also a kind of necessary
prose...

«کنده و شاخه‌های شکافته نیز قسمی از نثر ضروری است.» سپهری نیز می‌گوید: «بد نگوییم به مهتاب اگر تب داریم/ و نگوییم که شب چیز بدی است/ و نگوییم که شبتاب ندارد خبر از بینش باغ/ و نخواهیم مگس از سرانگشت طبیعت بپرد/ و نخواهیم پلنگ از در خلقت برود بیرون» در حقیقت نگاه سپهری به طبیعت به عنوان موجودی زنده سبب می‌شود که شاعر به حفظ آن بیندیشد. «طبیعت در اشعار سپهری جاندار است و شاعر با آن یکی می‌شود. در شعر وی هر چیز جاندار است و همین امر همه چیز را با یکدیگر متحد می‌کند. (تسلیمی، ۱۳۸۷: ۱۴۸) چنان که می‌بینیم در این اشعار عناصر طبیعی موجوداتی جاندار و زنده هستند و هر یک در جای خود حضوری ارزشمند دارند. آنچه ویلیام وردزورث در مورد هنر در رمانتیسیم بیان می‌کند، و آن را جوشش بی

اختیار احساس‌های قوی می‌داند در شعر هر دو شاعر دیده می‌شود. در شعر سپهری هر پدیده‌ای به کمک تخیل شاعرانه به چیزی ورای واقعیت ظاهر بدل می‌شود. سرو «گلدسته» است، محبت «کاسه داغ» است، بهار «سقف» دارد و ... که همگی به کمک تخیل شاعر شکل گرفته‌اند. علاوه بر این طبیعت‌ستایی ویژگی دیگر این مکتب است. طبیعت معبدی است که جلوه‌های طبیعت در آن مورد ستایش قرار می‌گیرند. ویژگی دیگر شعر رمانتیسیسم رو آوردن به دوران کودکی، دوران پیش از تاریخ و بدوی‌گرایی یا «جان باوری» است. این تفکر که انسان بدوی موجودی سعادتمند بود چرا که با طبیعت در عین یگانگی به سر می‌برد. انسانی که به نشانه‌های زندگی مدرن آلوده نشده بود. همچنین جاندار پنداری طبیعت در نظر شاعر رمانتیسم ویژگی مهم دیگری است. طبیعت ماشینی نیست که دست‌هایی ناپیدا آن را بگرداند بلکه در ذهن یک شاعر رمانتیست طبیعت فی‌نفسه جاندار و زنده است. (نک. حسینی، صالح، ۱۳۷۱: ۱۴-۱۰)

در نظریه‌های اخلاقی زیست‌محیطی دو دیدگاه عمده وجود دارد: دیدگاه بوم‌محورانه که بیشترین ارزش را برای سیاست ناظر به ممانعت از توسعه و تحول در عرصه‌های حیات‌وحش و حفظ گونه‌های در معرض خطر قائل می‌شود، و نظریه انسان‌محورانه که بیشترین ارزش را برای تشویق توسعه و اشتغال اقتصادی قائل است. دیدگاه اول به جهان منهای انسان ارزش ذاتی می‌بخشد و با روحمندانگاری کل جهان هستی وظیفه اخلاقی انسان را در حفظ همه گونه‌ها و موجودات فارغ از سود و زیان آن‌ها برای انسان امری مسلم فرض می‌کند. (پارساپور، ۱۳۹۲، ب: ۶۰)

شعر دیگری از وندل بری که از منظر بوم نقد یا نقد زیست‌محیطی قابل بررسی است، شعری است با عنوان «Manifesto: The Mad Farmer liberation Front» که به وضوح به مسائل مربوط به نقد بوم‌گرا می‌پردازد و مصرف‌گرایی و اعمال انسان مدرن را که در ضدیت با محیط زیست و طبیعت هستند به شدت نقد می‌کند. این شعر با نقد مصرف‌گرایی آغاز می‌شود:

Love the quick profit, the annual raise,
Vacation with pay. Want more
Of everything ready-made. Be afraid
To know your neighbors and to die.

این قسمت از شعر انتقادی است به جامعه‌ای که بیشتر به دنبال منفعت شخصی فوری است و به روابط انسانی، طبیعت و تفکر در مورد معنای زندگی اهمیتی نمی‌دهد. در چنین وضعیتی فعالیت افراد در تضاد با منابع طبیعی و معنای حقیقی زندگی آن طور که بری و یا شاید کشاورز دیوانه که نقاب بری است، در نظر دارد قرار می‌گیرد. تصویر بری از انسانی که اسیر زندگی مدرن، ماشینی و سیستماتیک شده در ادامه قوی‌تر و پررنگ‌تر می‌شود. انسانی که پنجره‌ای در سر دارد گویی که ذهن او توسط دیگران خوانده می‌شود و نظارتی دائمی بر او وجود دارد یا انسانی که ذهن او خالی و تهی از هر گونه عمق و رازی است. در چنین حالتی به عقیده کشاورز دیوانه آینده انسان قابل پیش‌بینی و برنامه‌ریزی شده است و دیگر جایی برای ابهام یا انتخاب‌های آزاد انسان در زندگی‌اش باقی نمی‌ماند. این تعبیر در خط بعد دقیق‌تر بیان می‌شود که ذهن انسان را به (punched cards) کارت‌هایی که برای نگهداری و ذخیره اطلاعات استفاده می‌شدند تشبیه کرده است. نقد سرمایه‌داری و منفعت‌طلبی سیستماتیک توسط حاکمیت و در مقابل دعوت کشاورز دیوانه از دیگران برای انجام کارهایی که هیچ سود و منفعتی را در نظر نمی‌گیرد و در نهایت دوست داشتن خدا و جهان از مضامین دیگر این شعر است. کشاورز دیوانه ما را به عشق، وطن دوستی و احترام به جهان فرا می‌خواند. او معتقد است نادانی قابل ستایش است چرا که آن چیزی که انسان هنوز موفق به شناختش نشده، نابود نشده است.

Praise ignorance, for what man
has not encountered he has not destroyed.

در ادامه بری خواننده خود را دعوت می‌کند تا سوال‌هایی بپرسد که پاسخی ندارند، (ask the questions that have no answers) او با این درخواست مخاطبان‌اش را به فهم واقعی و عمیق‌تری در مواجهه با مسائل اساسی زندگی بشر، همچون محیط زیست، پرسش‌های فلسفی و اخلاقی فرامی‌خواند. او به جای سود و منفعتی که به زودی به دست می‌آید انسان امروز را به کاشت درخت سکویا ترغیب می‌کند درختی که قرن‌ها عمر می‌کند. بری با زبان استعاری بر سود بلند مدت و پایداری آن، آینده‌نگری و بلندمدت بودن نتیجه عمل انسانی تأکید می‌کند. شاعر تأکید می‌کند که محصول واقعی جنگل است. (say that your main crop is the forest) این مصراع بر خلاف چیزی است که یک کشاورز انتظار دارد. جنگل محصول نیست و قابل برداشت هم نیست در حقیقت جنگل هیچ‌گونه سود مالی به همراه ندارد اما بری از مخاطبان خود می‌خواهد که جنگل را به عنوان محصول خود در نظر بگیرند. این نگاه هم راستا با منطق بوم‌نقد قرار دارد. شاعر خواننده را در قبال آن چه از نسل قبل منتقل شده مسئول می‌داند. (say that the leaves are harvested, when they have rotted into the mold) برگ‌ها زمانی برداشت می‌شوند که پوسیده و خاک شده‌اند. آنچه که شاعر در نظر دارد ضد نگاه سرمایه‌داری و مصرف‌گرایی است. او با اشاره به مسئولیت نسل‌ها در قبال یکدیگر، گذشتگان و آیندگان، بر چرخه طبیعی محیط زیست و طبیعت تأکید می‌کند. برگشت برگ‌ها به خاک و تولد دوباره آن‌ها.

Call that profit. Prophecy such returns.

Put your faith in the two inches of humus

That will build under the trees

Every thousand years.

آنچه در این بخش دیده می‌شود نگاه غیر ابزاری به طبیعت است. ایمان به هومس (لایه‌ای از خاک که در طول ده‌ها از تجزیه گیاهان و برگ‌ها حاصل می‌شود) ایمان به چرخه‌های طبیعی است که منفعتی کوتاه مدت را در پی ندارد بلکه سود آن در طول دهه‌ها و قرن‌ها به شکلی عمیق و پایدار برای نسل‌های بعد باقی می‌ماند. این نگاه ضد سرمایه‌داری و مصرف‌گرایی نوعی زیبایی‌شناسی زیست‌محیطی است که برای طبیعت، احترام به آن و همزیستی با آن ارزش قائل است.

یکی از قسمت‌های دیگر شعر که می‌توان در شعر سپهری هم برای آن نمونه‌هایی نزدیک پیدا کرد در ادامه شعر کشاورز دیوانه می‌آید آنجا که بری از خواننده می‌خواهد به لاشه، چیزی که طبق قراردادهای معمول زندگی ناخوشایند است، گوش فرا دهد و به آن نزدیک شود. «به لاشه گوش کن، گوش‌ات را نزدیک ببر،/ و زمزمه‌های خفیف آوازهایی را بشنو/ که در راه‌اند». این دعوت بری برای توجه به قسمت‌هایی از طبیعت و زندگی است که معمولاً توسط انسان مدرن نادیده گرفته می‌شوند؛ مرگ، زوال و فساد. این نگاه بوم‌نقد در ضدیت با زیبایی‌شناسی مدرن قرار می‌گیرد که زیبایی را تنها در هر چیزی که زنده و جوان است می‌بیند و هر چه خارج از قراردادهای زیبایی‌شناسانه دنیای مدرن را زشت و ناپسند خطاب می‌کند. با وجود این بری به خواننده هشدار می‌دهد که با وجود عملکرد انسانی پایان دنیا نزدیک است اما چاره کار خندیدن است. این خنده به معنای بی‌تفاوتی به نابودی طبیعت نیست. در حقیقت خنده عنصری است در ضدیت با منطق سرمایه‌داری که نمی‌توان ارزش آن را اندازه‌گیری کرد: «laughter is immeasurable».

در شعر «the plan» بری ضمن بیان اهمیت دوستی و ارزش آن و غنیمت دانستن وقت، باز هم از نشانه‌های طبیعت بهره می‌گیرد. چنان که پیشتر گفته شد، همچنان که در شعر سهراب تمام اندیشه‌های او با طبیعت گره خورده است و نمادها در غالب اجزای محیط زیست بیان می‌شود، در شعر بری نیز او وقتی از دوستی سخنی به میان می‌آورد ردی از طبیعت هم دیده می‌شود. برای مثال در همین شعر او می‌گوید:

in honor of friendship
and the fine spring weather
and the new boat
and our sudden thought
of the water shining
under the morning fog.

«به افتخار دوستی، و هوای خوب بهاری، و قایق جدید، و دریافت ناگهانی ما از آب درخشان در زیر مه صبحگاهی» شاعر ضمن ارزشمند شمردن دوستی، باز هم به طبیعت و فصل بهار، اشاره ای می‌کند؛ که می‌تواند نمادی از نو شدن طبیعت، تازگی و حیات باشد و با تجربه جدید شاعر و دوستش معنا می‌یابد. در دو مصراع آخر (و دریافت ناگهانی ما از آب درخشان در زیر مه صبحگاهی) به نظر می‌رسد شاعر قصد دارد تا خواننده را به ابعادی از زندگی و طبیعت توجه دهد که معمولاً به آن بی توجهی می‌شود و از کنارش به سادگی عبور می‌کند. این فهم از طبیعت را سپهری در شعر «آب» از مجموعه حجم سبز بیان کرده‌است و از نظر او کسی که توانایی درک طبیعت را دارد قابل احترام است: «مردمان سر رود، آب را می‌فهمند» و در «صدای پای آب» از شاعری حرف می‌زند که «هنگام خطاب، به گل سوسن می‌گفت: شما» یا «لب دریا برویم، تور در آب بیندازیم/ و بگیریم طراوت از آب». (سپهری، ۱۳۹۳: ۱۸۳) این‌ها اجزایی از طبیعت هستند که بری نیز به آن توجه دارد. او در شعری دیگر آن‌ها را جزئی از نثر ضروری طبیعت خوانده بود. جزئیاتی که فهم آن‌ها موجب شگفتی انسان می‌گردد. از مواردی که در این بند از شعر توجه را جلب می‌کند اعتقاد به نقش شفافبخش بودن طبیعت برای روح انسان است که با مفهوم دوستی پیوند خورده است. این مفهوم در مطالعات و بحث بوم نقد شعر مورد مطالعه قرار می‌گیرد. (نک، نیازی ۱۳۹۹)

بری همچنین در شعر دیگری از مجموعه «Selected poems of Wendell berry» به نام «The want of peace» که می‌توان آن را «آرزوی صلح» معنا کرد، به نوعی دیگر، ارتباط میان انسان و طبیعت را مطرح می‌کند و در ضمن این موضوع مضامین دیگری را نیز به میان می‌آورد. سادگی، قناعت و خرسندی و همچنین نقدی به قدرت و سیاست:

All goes back to the earth,
and so I do not desire
pride of excess or power,
but the contentments made
by men who have had little:
the fisherman's silence
receiving the river's grace,
the gardener's musing on rows.

«همه چیز به خاک باز می‌گردد/ و به همین خاطر من آرزوی/ غرور فزونی و قدرت را ندارم/ اما خرسندی از آن مردانی است که کمترین‌ها را دارند/ سکوت ماهیگیر بخشش رودخانه را دریافت می‌کند/ باغبان در میان رسته‌های گل غرق تفکر است.» شاعر در بند اول این شعر، به مسأله‌ای اشاره می‌کند که به نوعی یادآور مفهوم بی‌اعتباری زندگی مادی است و در ادامه هرآنچه که بشر این زندگی مادی را با آن پیچیده می‌کند، مباحثات به فزونی و فزون‌خواهی و قدرت که قطعاً بری آن‌ها را مذمت می‌کند و در دنیای فکری او جایی ندارد. این‌ها چیزهایی هستند که بری از آن‌ها گریزان است. چنان که پیشتر آمد، او در مجموعه اشعاری که با عنوان «Mad Farmer» یا کشاورز دیوانه منتشر کرده است، که خود دیگر (alter-ego) شاعر است به دنبال حقیقت است.

«اشعار کشاورز دیوانه بری جامعه کوچک کشاورزان را تشویق می‌کند که برای نو شدن روحانی خود به مزارع و خانواده‌های شان بازگردند تا به قساوت‌های سیاسی، اقتصادی و زیست‌محیطی ناشی از جنگ ویتنام پاسخ می‌دهند» (Andermatt, 2021: 86) کاراکتر کشاورز دیوانه بری برای تجسم یا به تصویر کشیدن مسئولیت شخصی پرورش ارتباط صمیمی با زمین و همه آن چیزهایی که ما همسایه می‌نامیم ساخته شده است. اصطلاح «دیوانه» ممکن است در دو معنا استفاده شود. ممکن است به عصبانیتی که کشاورز از ناپدید شدن مزرعه‌های کوچک احساس می‌کند برگردد، اما می‌تواند به عنوان شرایط روانی درک شده او برای دوری جستن از امتیازاتی که سرمایه‌داری به او قول داده، باشد. (Ibid, 87) این روی گردانی از قدرت هم در زندگی شخصی بری و هم در شعر مورد بررسی به وضوح دیده می‌شود. شاعر نه سودای قدرت دارد و نه غرور حاصل از فزونی. آنچه او دارای ارزش می‌داند سادگی و قناعت زندگی فروتنانه و نزدیک با طبیعت است. چنان که یک کشاورز و باغبان این موهبت را دارند. این موهبت صلح همان چیزی است که سپهری در «صدای پای آب» در مظاهر طبیعت می‌بیند؛ «من ندیدم دو صنوبر را با هم دشمن/ من ندیدم بیدی، سایه‌اش را بفروشد به زمین./ رایگان می‌بخشد، نارون شاخه خود را به کلاغ» (سپهری، ۱۳۹۳: ۱۷۹) این نگاه انتقادآمیز بری در قسمتی دیگر از شعر «صدای پای آب» سپهری نیز دیده می‌شود. «من قطاری دیدم، فقه می‌برد و چه سنگین می‌رفت./ من قطاری دیدم، که سیاست می‌برد (و چه خالی می‌رفت)» (سپهری، همان: ۱۷۵) این دقیقاً برداشتی است که بری از مسائل روز دنیای مدرن، همچون سیاست، سرمایه‌داری و مصرف‌گرایی دارد و بیش از همه در «کشاورز دیوانه» و با تندترین و بی‌پرده‌ترین لحن بیان می‌کند، آنجا که خواننده خود را به تفکر و انجام اموری دعوت می‌کند که بهره و سود مادی زود هنگامی به همراه ندارد و از او می‌خواهد که در انجام کارهایش به منفعت شخصی خود نیندیشد.

اما گویا بری علی‌رغم اینکه به صلح طبیعت پی برده، روح‌اش همچون سپهری در جهت تازه اشیاء جاری نیست، به آغاز زمین نزدیک نیست، و با سرنوشت آب آشنا نیست. او اعتراف می‌کند که در آروزی صلح با طبیعت است اما به آن دست نیافته و در گیرودار مدرنیته دست و پا می‌زند و اسیر است:

I lack the peace of simple things.
I am never wholly in place.
I find no peace or grace.
We sell the world to buy fire,
our way lighted by burning men,
and that has bent my mind
and made me think of darkness
and wish for the dumb life of roots. (Berry, 1998: 29)

در این بند شاعر اعتراف می‌کند که علی‌رغم علاقه‌مندی‌اش به سادگی و صلح چیزهای ساده، خود فاقد آن است. هیچ وقت به تمامی در یک مکان نبوده که شاید بیان‌کننده حس عدم تعلق کامل و تطبیق با مکانی که در آن حضور دارد باشد. «I am never wholly in a place» نشان دهنده درگیری شاعر برای یافتن سادگی و قناعت در میان پیچیدگی‌ها و آشوب زندگی مدرن است. این تعبیر را مصراع‌های بعدی تأیید می‌کند، وقتی می‌گوید: «من هیچ صلح و اقبالی پیدا نکردم/ ما دنیا را فروختیم تا آتش بخریم/ راه ما با سوزاندن انسان‌ها روشن شد/ و این توجه مرا جلب می‌کند/ و مرا به فکر تاریکی می‌اندازد/ آرزو برای زندگی بی‌صدای ریشه‌ها.» (Berry, 1998: 29) سپهری در به باغ همسفران تصویری مشابه را می‌آورد: «و آن وقت حکایت کن از بمب‌هایی که من خواب بودم، و افتاد./ حکایت کن از گونه‌هایی که من خواب بودم و تر شد./ ... در آن گیر و داری که چرخ زره

پوش از روی رویای کودک گذر داشت» (سپهری، ۱۳۹۳: ۲۴۱) در شعر بری «تاریکی چیزی است که گوینده به آن فکر می‌کند به عنوان واکنش متقابل به انسان‌های سوزان (burning men). در معنای ادبی‌اش، نبود نور، تاریکی به نظر می‌رسد که راه روشن را با انسان‌های سوزان مقایسه می‌کند. گویا تاریکی به صورت مجازی به زمین/ خاک جایی که ریشه‌ها در آن هستند بر می‌گردد. اگر کسی به خاک به عنوان تاریکی، رطوبت و سردی فکر کند، می‌توان اینگونه استدلال کرد که تاریکی در نقطه مقابل روشنایی، خشکی و آتش گرم ایستاده است. این معنای مجازی تاریکی با مصراع ابتدای شعر «همه چیز به زمین باز می‌گردد» تقویت می‌شود.» (Noren, 2018: 11)

از اشعار دیگر بری که طبیعت در آن عنصری اصلی و اساسی است شعری است با عنوان «In a country once forested». در این شعر که از مجموعه «Given» است، علاوه بر آن که عناصر طبیعت در معنای خود درک می‌شوند هر کدام را می‌توان در معنای نمادین نیز درک کرد. ارتباطی که میان گذشته، حال و آینده طبیعت وجود دارد و اجزای آن رویای گذشته و خیال آینده را در سرشان دارند.

The young woodland remembers
The old, a dreamer dreaming
Of an old holy book,
An old set of instructions,
And the soil under the grass
Is dreaming of a young forest,
And under the pavement the soil
Is dreaming of grass

«جنگل جوان به یاد می‌آورد جنگل قدیمی را، یک رویاپرداز رویای کتاب مقدس قدیمی را می‌بافد/ یک دسته دستور العمل‌های قدیمی/ و خاک در زیر سبزه‌ها رویای جنگل جوان را می‌بافد/ و در زیر پیاده‌رو خاک/ رویای سبزه را در سر می‌پروراند» در این شعر بری ضمن اینکه تاریخ را در متن طبیعت به تصویر می‌کشد، نشان می‌دهد که چگونه طبیعت علی‌رغم موانع به رشد طبیعی خود ادامه می‌دهد. مصراع اول این شعر به حافظه اکولوژیکی اشاره می‌کند و اینکه زمین گذشته خود را فراموش نمی‌کند. این چیزی بیش از جاندارپنداری صرف است. چنان که در شعر سپهری هم دیده می‌شود. او در ادامه به نکته‌ای اشاره می‌کند که از منظر اخلاقی یا زیبایی‌شناسی اخلاقی قابل تأمل است. بری یادآور می‌شود که روش‌های قدیمی زیستن، یعنی زندگی در هماهنگی با طبیعت، که امروزه به فراموشی سپرده شده‌است، در حافظه طبیعت باقی مانده‌است. او خاک را به مثابه سوژه‌ای در نظر می‌گیرد که دارای حافظه است و رویایی دارد. «pavement» یا پیاده‌رو که نشانه‌ای از حضور انسان است نمی‌تواند مانع این شود تا خاک در زیر آن خیال سبزه شدن را نداشته باشد. شاید این شعر این سوال را برای انسان به وجود بیاورد که ما به عنوان انسان چه رویایی داریم؟ در حالی که خاک زیر پیاده‌رو رویای سبز شدن دارد. بری در این شعر با نگاهی انتقادی به سرزمینی اشاره می‌کند که از جنگل تهی شده، جنگلی که به عقیده او می‌تواند و باید تنها محصول یک کشاورز باشد. طبیعت و مصداق‌های آن، جنگل و خاک، در این شعر نه به عنوان ابژه‌ای خاموش که به شکل سوژه‌ای زنده به تصویر کشیده شده که می‌اندیشد، خاطراتی دارد و رویا می‌بیند، رویای گذشته. این نگاه بری همچون اشعاری که پیشتر بررسی کردیم در تقابل با نگاه انسان محور زندگی مدرن است که انسان به عنوان موجود و سوژه‌ای برتر تنها به دنبال استفاده از طبیعت است. سپهری در به باغ همسفران «چنان سخن می‌گوید که پیداست تا حدودی از مشکلات و دردها خبر دارد آن‌ها را می‌شناسد و با گونه‌هایی که در گذر ستم تر می‌شوند و بمب‌هایی که چونان باران و هستی تب‌زده انسان معاصر می‌رسد آشناست، اما در این جا به این نکته باید اشاره کرد که تنها آشنایی کافی نیست.

او از واقعیت‌های گزنده می‌گریزد و به هنگام گذر از روی دنیای اینگونه آشفته، چین‌های بزرگ و سبز جامه‌اش را جمع می‌کند تا در لای گل و لای هستی آلوده نشود.» (سیاهپوش، ۱۳۹۳: ۱۰۱)

در این کوچه‌هایی که تاریخ هستند/ من از حاصل ضرب تردید و کبریت می‌ترسم/ من از سطح سیمانی قرن می‌ترسم/ بیا تا ترسم من از شهرهایی که خاک سیاهشان چراگاه جرثقیل است. (سپهری، ۱۳۹۳: ۲۴۱)

۵-۲. تفاوت نگاه سهراب و وندل بری:

در شعر بری، انسان نه فقط در طبیعت است و آرزوی بازگشت به طبیعت را دارد، چنان که در رمانتیسم این گونه است، بلکه بر اساس نقد بوم‌گرا در برابر آن مسئول است. او مأمور حفظ، کاشت و تداوم طبیعت است «main crop is say that your the forest/ that you did not plant». بری با جدیت کشاورزی محلی و حفظ ارزش‌های بومی در این راستا را مورد توجه قرار می‌دهد و نگاهی اخلاقی و بلند مدت دارد. طبیعت برایش پروژه‌ای است در جریان، که باید آن را برای آیندگان حفظ کند و به آن‌ها بسپارد. رابطه بری با زمین مبتنی بر مراقبت و پایداری است نه فقط زیستن در لحظه یا بازگشت به طبیعت و گذشته‌ای دور از مدرنیته. حال آنکه در شعر سپهری انسان بخشی از طبیعت است و با آن یکی می‌شود. «من چه سبزم امروز و چه اندازه تنم هوشیار است.» تمایزی میان او و طبیعت وجود ندارد. تجربه طبیعت در او شهودی و بی‌واسطه است. طبیعت برای او نوعی موطن گمشده است و بازگشت به آن بازگشت به سادگی، پاکی و درک کودکانه از هستی است. سپهری از بحران‌های طبیعی حاصل از مدرنیته می‌گریزد و به طبیعت پناه می‌برد «گوشه‌ای روشن و پاک»، این برخورد تحت تأثیر جریان‌های عرفانی است. در حالی که مواجهه بری با بحران مدرنیته جدی و فعال است. او از دنیای مدرن نمی‌گریزد او در دل بحران می‌خندد. خنده‌ای نه از روی ساده‌دلی بلکه با آگاهی عمیق از فاجعه. راه حل او مقابله‌ای است که به پایداری، اخلاق کشاورزی، ایمان به خاک و حراست از آن برای نسل آینده منجر می‌شود.

در شعر بری زیبایی طبیعت نتیجه مراقبت انسانی است؛ فرآیندی اخلاقی و معنادار و این یکی از تفاوت‌های اصلی شعر این دو شاعر است. «put your faith in the two inches of humus» ایمان به زیبایی طبیعت برای او در تلاش مستمر و وفادارانه انسان ریشه دارد، نه فقط شهود آبی و لحظه‌ای. این زیبایی وابسته به مسئولیت و دخالت آگاهانه در طبیعت است. در شعر سپهری این زیبایی در درون طبیعت نهفته است، بی‌نیاز از دستکاری یا قضاوت؛ باید آن را حس کرد. این زیبایی ساختنی نیست. شعر «درخت سیب» بری، دخالت انسان را در طبیعت تا جایی مجاز و پذیرفتنی می‌داند که به آن آسیبی نزند وقتی می‌گوید:

The grass has been cut
down, carefully
to leave the orange
poppies still in bloom

«سبزه به دقت بریده شده است، تا خشخاش‌های نارنجی شکوفا بمانند». به دخالت بشر در طبیعت اشاره می‌کند. اما این دخالت سبب نمایش زیبایی‌های محیط می‌شود و نه تخریب آن. اینکه علف‌ها تا جایی به دقت بریده شده‌اند که شکوفه‌های نارنجی خشخاش‌ها شکوفا بمانند. به عقیده او عملکرد انسان باید در خدمت طبیعت باشد. بری مخالف نگاه انسان محورانه به طبیعت است. او در مقاله‌ای با عنوان «چرا نمی‌خواهم کامپیوتر بخرم» که در هارپرز مگزین در سال ۱۹۸۷ به چاپ رسید می‌گوید: «چه طور می‌توانم با وجدان آسوده علیه تجاوز به طبیعت مطلب بنویسم اگر خودم موقع نوشتن به نحوی در این تجاوز دخیل باشم» (بری، ۲۰۱۸: ۶). او علی‌رغم انتقاد از فعالیت‌های انسان روزگار مدرن، با حفظ محدودیت‌هایی برخی فعالیت‌های او را می‌پذیرد. چنین نگاهی در اشعار سپهری دیده نمی‌شود.

در اشعار بری، طبیعت نه فقط محل آرامش یا الهام، بلکه عرصه اخلاق و مسئولیت‌پذیری انسان در برابر جهان است. او مرگ را بخشی از چرخه زیستی می‌بیند که انسان باید با فروتنی آن را بپذیرد. در شعر *The Mad Farmer Liberation Front* می‌گوید: «محصول اصلی‌ات جنگلی باشد که خودت نکاشته‌ای و هرگز برداشت نخواهی کرد». نگاه او به مرگ، زیست‌محیطی و آینده‌نگر است: مرگ راهی است برای بازگشت به خاک، برای ساخت بخشی از خاک که هزاران سال زمان نیاز دارد. در شعر بری زیبایی حاصل یک شهود شاعرانه و تجربه عاطفی نیست بلکه نتیجه مشارکت در چرخه بزرگ طبیعت و از موضعی اخلاقی است. در مقابل سپهری با نگاهی رمانتیک و تحت تأثیر عرفان شرق، مرگ را بخشی لطیف از طبیعت می‌شمارد. او نه از فروتنی اخلاقی در برابر نموده‌های طبیعت بلکه از اتحادی هستی‌شناسانه با آن سخن می‌گوید: «مرگ در ذهن اقاقی جاری ست..... مرگ با خوشه انگور می‌آید به دهان». مرگ در جهان سپهری پایان نیست، منبع بینش و تجربه شاعرانه است. در بستر بوم‌نقد، او طبیعت را پدیده متعالی می‌بیند که انسان باید با آن به وحدت برسد، نه اینکه صرفاً از آن محافظت کند.

تفاوت دیگر شعر این دو شاعر چنان که در «آرزوی صلح» از وندل بری آمد او آرزوی رسیدن به صلح، قناعت و سادگی را به دور از مدرنیته دارد اما می‌داند که به آن دست نیافته و نمی‌یابد. در حالی که سپهری در اشعار خود از رسیدن به آنچه می‌خواسته خبر می‌دهد. «سپهری در حجم سبز سرانجام در سرزمین آرمانی خویش است و آن ملک فراغت و آرامش را پس از تب و تاب‌های بسیار یافته و از آنجا، در کنج تنهایی خویش در سکون و آرامش و زیبایی طبیعت، با دیگران سخن می‌گوید. در این بهشت این جهانی و زمینی و طبیعی با آرمیدن در کنار همه چیزهای خوب و یا چشیدن مره دم‌های زیبای اتحاد با طبیعت به ژرفنای سرخوشی و خرسندی می‌رسد و با خود و جهان در حالت آشتی است» (سیاهپوش، همان: ۲۴)

۳. نتیجه‌گیری

وندل بری و سهراب سپهری هر دو شاعرانی طبیعت‌گرا و متأثر از جریان رمانتیسیسم هستند که اشعارشان از منظر نقد بوم‌گرا قابل تحلیل و بررسی است. این دو در آثارشان با زبانی شاعرانه و استعاره‌ای به ستایش طبیعت و نقد تمدن مدرن پرداخته‌اند. هر دو طبیعت را نه صرفاً به عنوان پس زمینه‌ای زیباشناسانه، بلکه عنصری زنده، آگاه و ارزشمند تلقی می‌کنند؛ موجودی که باید با آن زیست، از آن آموخت و به آن احترام گذاشت. نفی نگاه ابزار محور به طبیعت، جاندارپنداری نموده‌های طبیعی، ستایش سادگی و دوری از هیاهوی زندگی مدرن و ماشینی، ستایش صفا و صمیمیت روستایی، تلاش برای احیای خود به وسیله برگشت به طبیعت از مضامین اصلی شعر آن‌هاست که هم از منظر رمانتیسیسم و هم نقد بوم‌گرا قابل تأمل هستند.

با این حال تفاوت‌هایی نیز در شعر این دو شاعر وجود دارد. وندل بری اگرچه پایبند به ستایش طبیعت و نقد سرمایه‌داری و مصرف‌گرایی است، نگاهی واقع‌گرایانه‌تر دارد و هرچند از خرسندی سخن می‌گوید، اما در عمل با چالش‌های جهان مدرن درگیر است. در بسیاری از اشعارش بروز بحران زیست‌محیطی و خشم از تخریب طبیعت را می‌توان مشاهده کرد. در حقیقت بری بیشتر از سپهری در مقام هشدار دهنده‌ای جدی ظاهر می‌شود که از مخاطبش مسئولیت‌پذیری و بازگشت به الگوهای پایدارتر زیستن را می‌طلبد. حال آنکه سپهری با ریشه‌های عرفان شرقی و بودیسم، به جهانی سرشار از آرامش درونی و وحدت دست یافته و فضایی را ترسیم می‌کند که از درک شهودی و شاعرانه او از هستی نشأت می‌گیرد.

از منظر زیبایی‌شناسی، بری علاوه بر زبان شاعرانه، نگاهی اخلاقی و گاه فلسفی به طبیعت دارد و با تأکید بر پایداری، رعایت حقوق نسل‌های آینده و پیوندهای انسانی و زیستی به بازسازی رابطه انسان و طبیعت می‌اندیشد. در مجموع هر دو شاعر با زبان خاص خود در برابر انقطاع و جدایی انسان از طبیعت در عصر مدرن ایستاده‌اند، اما یکی با نرمی شاعرانه و آرامش عرفانی و دیگری

با صراحتی بوم‌گرایانه و انتقادی. شعر بری و سپهری می‌توانند مخاطب را به تأملی دوباره درباره‌ی جایگاه انسان در هستی و طبیعت فرابخواند.

کتابنامه

الف. منابع فارسی

- ادیب راد، نرگس؛ یوسف فام، عالیه؛ جعفریه، مهناز (۱۴۰۰)، «تأثیر زیست‌بوم‌ها مختلف زمانی در اشعار سهراب سپهری و منوچهر آتشی از منظر نقد بوم‌گرا». *فصلنامه علمی آموزش محیط زیست و توسعه پایدار*، شماره ۳، بهار، صص ۱۶۶-۱۴۷.
- بری، وندل (۱۹۸۷). «چرا نمی‌خواهم کامپیوتر بخرم»، ترجمه مرجان حمیدی، تهران: نشر سیفتال.
- پارساپور، زهرا (۱۳۹۲) الف. «درباره نقد بوم‌گرا». تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.
- پارساپور، زهرا (۱۳۹۲) ب. «نقد بوم‌گرا؛ ادبیات و محیط زیست». تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.
- پارساپور، زهرا (۱۳۹۵) ج. «ادبیات سبز؛ مجموعه مقالات در نقد بوم‌گرایانه ادبیات فارسی». تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.
- پارساپور، زهرا، (۱۴۰۰) د. «اخلاق زمین؛ نقد متون عرفانی و ادبی با رویکرد اخلاق زیست‌محیطی». تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.
- پورنامداریان، تقی (۱۴۰۳)، «ختجره زخمی جویبار». تهران: نشر سخن.
- تسلیمی، علی (۱۳۸۷). «گزاره‌هایی در ادبیات معاصر؛ شعر». تهران: نشر اختران.
- حسینی، صالح (۱۳۷۱). «یلوفر خاموش». تهران: نیلوفر.
- رجایی، حمید (۱۳۷۸). «زیبایی و زیبایی‌شناسی». هنر دینی، شماره ۱، صص ۸۰-۵۵.
- سپهری، سهراب، (۱۳۹۳). «هشت کتاب». قم: نگاه آشنا.
- سیاهپوش، حمید (۱۳۸۹). «باغ تنهایی». تهران: نگاه.
- شریعت کاشانی، علی (۱۴۰۰). «در جلوه گه نقش و خیال». تهران: نشر نظر.
- طاووسی، سهراب (۱۴۰۰). «ندوه خاک». تهران: نشر آفتابکاران.
- عابدی، کامیار (۱۳۷۵). «از مصاحبت آفتاب». تهران: نشر روایت.
- غلامی، مجاهد (۱۳۹۹). «سهراب سپهری در بوتۀ نقد: گونه‌شناسی نقد»، *نشریه علمی جستارهای نوین ادبی*، شماره ۲۱۱، زمستان، صص ۴۲-۲۵.
- کارول، ونل (۱۳۸۶). «درآمدی بر فلسفه هنر»، ترجمه صالح طباطبایی، تهران: فرهنگستان هنر.
- معینی، سولماز؛ رضی، احمد؛ چراغی، رضا (۱۴۰۰). «ضرورت‌ها و الزامات نقد زیست‌محیطی؛ با نگاهی به کاستی‌های آن در مقالات»، *فصلنامه علمی-پژوهشی نقد ادبی*، شماره ۵۴، تابستان، صص ۱۸۸-۱۴۵.
- میرزا بابازاده فومشی، بهنام (۱۳۹۹). «اخلاق زیست‌محیطی یا انسان محوری: بوم‌نقد تطبیقی با نگاهی به سپهری امرسن»، *فصلنامه پژوهش‌های ادبیات تطبیقی*، شماره ۱، بهار، صص ۶۳-۴۶.
- نیازی، نوذر (۱۳۹۹). «رابطه ساختار شکنانه فرهنگ و طبیعت: نقدی بوم‌گرایانه بر چند سروده از سهراب سپهری». *ادبیات پارسی معاصر*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، شماره ۱، بهار و تابستان، صص ۴۲۲-۴۰۱.

ب. منابع لاتین

- Berry, Wendell. 'The selected poems of Wendell Berry' (1998) Berkeley: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.
- Berry, Wendell. 'Given: The poems' (2005) Berkeley, Distributed by Publishers Group West.
- Brown, Mark. Wendell Berry's Farmer: Balancing the Natural with the Cultural? (2007), university of Oslo, American studies in Scandinavia.

Breznau, Anne Marie. 'Fatal Singing: Introducing Wendell Berry' (1986) Language Arts Journal of Michigan: Vol. 2: Iss. 2, Article 3.

Norén, Lars. 'References to Darkness: A study of darkness in a selection of poems by Wendell Berry' (2018) Centre for Languages and Literature Lund University.

<https://www.poetryfoundation.org/poets/wendell-berry>